

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav bohemistických studií

Bakalářská práce

Mgr. Giorgi Gersamia

Kvantita trísylabičných slov v českých projevech nerodilých mluvčích.

Na základě nahrávek rusky mluvících respondentů

Quantity of trisyllabic words in the Czech speech of non-native speakers.

Based on the recordings of Russian speaking respondents

Praha 2017

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Veroňková, Ph.D.

Poděkování

Rád bych touto cestou vyjádřil poděkování vedoucí své bakalářské práce paní PhDr. Jitce Veroňkové, Ph.D., za její odborné vedení, trpělivost, pomoc a podnětné rady při zpracovávání této práce. Dále také děkuji paní Mgr. Yaně Shadrině za ochotnou pomoc při zajišťování respondentů. V neposlední řadě také děkuji všem respondentům.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Kvantita tříslabičných slov v českých projevech nerodilých mluvčích. Na základě nahrávek rusky mluvících respondentů* vypracoval pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 10. května 2017

Giorgi Gersamia

Abstrakt

Cílem práce je zjistit, jaké problémy mají rusky mluvící cizinci s kvantitou samohlásek v češtině u tříslabičných slov. Práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou. V teoretické části je popsán český a ruský vokální systém a následně jsou tyto dva vokální systémy porovnány. Praktická část popisuje vlastní výzkum. Nejdříve byl pořízen soubor nahrávek ruskojazyčných mluvčích, kteří přečetli text sestavený pro účely výzkumu. Z textu bylo pro další analýzu určeno 48 klíčových slov, u nichž byla sledována realizace kvantity v porovnání s kanonickou výslovností. Podrobně byly analyzovány nahrávky od jedenácti rusky mluvících cizinců – žen. Ze zjištěných dat byly vyvozeny tendence a údaje o inter- a intrapersonální variabilitě zkoumaného jevu.

Klíčová slova

výslovnost, samohláska, kvantita, slovní přízvuk, ruština, čeština jako cizí jazyk

Abstract

The aim of this work is to find out what problems the Russian-speaking foreigners have with the quantity of vowels in Czech trisyllabic words. The thesis consists of two parts: a theoretical and a practical one. In the theoretical part the Czech and Russian vocalic systems are described and consequently these two vocalic systems are compared. The practical part describes the research itself. First a set of recordings of Russian-language speakers was acquired who read the text compiled for research purposes. For further analysis 48 key words were selected from the text and monitored as for the realization of the quantity compared to the canonical pronunciation. Recordings of eleven Russian-speaking foreigners – women – were analysed in detail. The ascertained data were used to demonstrate trends and data on the inter- and intrapersonal variability of the examined phenomenon.

Keywords

pronunciation, vowel, quantity, word stress, Russian, Czech as a foreign language

OBSAH:	5
TEORETICKÁ ČÁST	5
1. ÚVOD	6
2. 2. POTÍŽE RUSKOJAZYČNÝCH MLUVČÍCH V ČEŠTINĚ	8
3. VOKALICKÉ SYSTÉMY	13
3.1 Vokální systém češtiny	13
3.2 Vokální systém ruštiny	16
3.3 Srovnání obou vokálních systémů.....	18
 PRAKTICKÁ ČÁST	 20
4. METODA	21
4.1 Pracovní materiál	21
4.2 Respondenti	23
4.3 Pořízení nahrávek	24
4.4 Editace a základní zpracování nahrávek.....	24
5. VÝSLEDKY	27
5.1 Globální údaje.....	27
5.1.1 Vyloučené případy.....	27
5.1.2 Realizace kvantity – základní údaje.....	28
5.2 Podrobné hodnocení.....	30
5.2.1 Realizace kvantity z hlediska typů kombinace krátká/dlouhá.....	30
5.2.2 Realizace kvantity z hlediska slovních druhů.....	32
5.2.3 Realizace kvantity z hlediska mluvčích.....	34
6. ZÁVĚR	37
7. VÝHLEDY	39
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	40
PŘÍLOHY	42

Teoretická část

1. Úvod

Česká republika, která se pyšní bohatou historií a krásnými architektonickými památkami, čím dál tím víc láká studenty z celého světa. Podle českého statistického úřadu pobývalo v roce 2015 na území České republiky s trvalým nebo dlouhodobým pobytem 465 tisíc cizinců. (Český statistický úřad [cit. 2017-26-04] Dostupné z: www.czso.cz) Mnozí z nich jsou studenti z bývalého Sovětského svazu, pro které je ruština komunikačním jazykem. Občané Ruské federace jsou čtvrtou nejčastější menšinou v ČR. K 31. 12. 2015 se udává počet 34 710 (Český statistický úřad [cit. 2017-26-04] Dostupné z: www.czso.cz), ale lze předpokládat, že ruskojazyčných mluvčích bude na území ČR pobývat více, např. může jít o občany ze zemí bývalého Sovětského svazu. Pod pojem rusky mluvící cizinci zahrnujeme ty, kteří používají ruštinu v každodenní komunikaci. Téma zvolené pro bakalářskou práci je čím dál tím aktuálnější především v dnešní době, kdy při volnějším vízovém režimu existuje hodně výměnných programů jako Erasmus, které zajišťují studentům jedno- až dvousemestrální stáž na partnerské škole, během níž student dostává stipendium. Velmi důležitý program, jehož jsem se také zúčastnil, je krajaňský program. Ten dává možnost studentům s českými kořeny navštěvovat jedno- nebo dvousemestrální kurz českého jazyka, přičemž studenti dostávají vládní stipendium a ubytování na kolejích, což je velice důležité, protože se setkávají s českými kolegy, a tím obohacují své jazykové a kulturní znalosti a mají možnost navazovat i další vztahy.

Hlavním tématem této bakalářské práce je kvantita tříslabičných slov v českých projevech ruskojazyčných mluvčích. Ruský a český národ a jazyk si jsou blízké, ale je zřejmé, že studenti se potýkají s výslovnostními chybami a musí postupně překonávat jazykovou bariéru, aby se co nejlépe integrovali do české společnosti, což jim usnadní lepší poznání české kultury a tradic. Při porovnání zvukové stránky češtiny a ruštiny si musíme všimnout jak shodných, tak i odlišných jevů. Podobnost obou jazyků pomáhá studentům v mnoha situacích, přesto jsou v českém jazyce jevy, které jsou pro rusky mluvící studenty neznámé, nové a obtížné. Takové jevy ve výslovnosti překáží v komunikaci, a tím znesnadňují zapojení cizinců do českého prostředí. Jedním z takových jevů je kvantita samohlásek, kterou se zabývá předkládaná bakalářská práce. Kvantita hraje v češtině na rozdíl od ruštiny důležitou a zásadní roli.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části, na teoretickou a praktickou. Na začátku shrnuje nejčastější potíže rusky mluvících cizinců při osvojování zvukové stránky češtiny a přináší

popis českého a ruského samohláskového systému a jejich srovnání, zejména s ohledem na kvantitu vokálů. Stěžejní součástí práce je pořízení nahrávek ruskojazyčných mluvčích, poslechové analýzy a zpracování dat získaných na základě nahrávek. Cílem bude odhalit nejčastější potíže ruskojazyčných cizinců při výslovnosti tříslabičných slov s ohledem na jejich kvantitu.

Věříme, že rozbor výslovnostních problémů bude užitečný i pro pedagogickou praxi.

2. Potíže ruskojazyčných mluvčích v češtině

V této kapitole uvedeme příklady chyb, kterých se dopouštějí rusky mluvící studenti češtiny. Není to z daleka celý seznam chyb, jedná se pouze o výběr příkladů z různých rovin. Podrobněji se budeme věnovat zvukové stránce.

Jak víme, čeština používá latinské písmo a diakritická znaménka (háček, čárka, kroužek). Pro ruské mluvčí je česká abeceda obtížná, protože ruština diakritické znaménka nepoužívá. Pro některé studenty je potíží rozlišovat mezi sebou grafémy *s* a *š*, *r* a *ř*, *z* a *ž*, dochází k záměnám písmen s diakritikou a bez ní. Potíže činí také nesprávné použití diakritického znaménka při vlastním psaní, např. *být* a *byt*.

Cizinci dělají chyby ve zvratných zájmenech *se* a *si*, a to tak, že buď zájmeno vynechají, nebo naopak použijí nadbytečně, či mají potíže s jeho správným umístěním ve větě (Romaševská, 2014). Rusky hovořící chybují ve flexi, protože často nemají dostatečnou znalost češtiny.

Co se týče gramatického rodu, i když ruština a čeština používají tři rody (mužský, ženský, střední), ale slova jsou v českém jazyce často jiného rodu než v ruštině, např. *tramvaj* je v češtině rodu ženského a v ruštině mužského. Často se vyskytují chyby v koncovce kvůli špatně použitému rodu, protože cizinec rod daného slova určí chybně podle ruštiny.

Obecná čeština pro rusky mluvící představuje problém, neboť rodilí mluvčí v běžné komunikaci často užívají obecnou češtinu a potom dochází k situaci, že cizinec uslyší např. *mlíko* a *mléko* a považuje je za dvě samostatná slova.

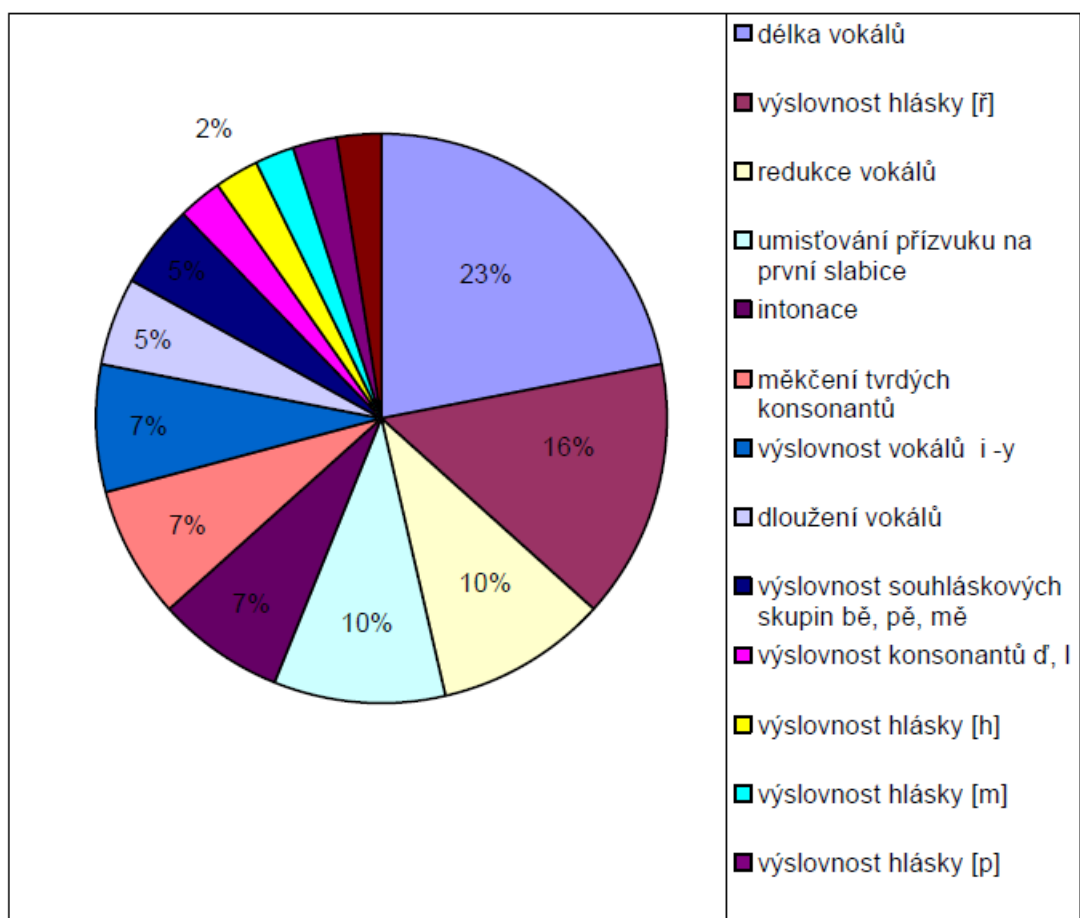
Mezi učiteli ruštiny jako cizího jazyka obecně panuje názor, že chyby segmentálního charakteru mají menší vliv na průběh komunikace než chyby suprasegmentální, což může vést k podceňování významu artikulace zvuku a zanedbání jejich korelace (Ljubimova, 1977, s. 6, podle Romaševské, 2007, s. 49). Stejný postoj k dané problematice zaujímají i čeští pedagogové. Tvrdí, že při „zvukové organizaci mluvených projevů hrají důležitou roli zvukové prostředky nazývané prozodické či suprasegmentální. Ty ovlivňují nejen vytváření zvukové jednotky promluvy, ale podílejí se i na artikulačních a akustických charakteristikách jednotlivých segmentů, v jejichž rámci vedou k různým asimilacím, redukcím, elizím a kontrakcím“ (Hendrich, 1988, s. 161, podle Romaševské, 2007, s. 49).

„Obtíže při osvojování si zvukové podoby cizího jazyka pramení z toho, že studenti ji vnímají a napodobují na základě návyků zakořeněných při recepci a produkci mateřského jazyka, protože řečový sluch je fonologický, studenti vnímají cizí jazyk prostřednictvím fonologické soustavy mateřštiny.“ (Hendrich, 1988, s. 171, citováno dle Romaševské, 2007, s. 48).

Podle Romaševské je nejobtížnější oblastí pro rusky mluvící studenty vokální systém. „I když se na první pohled zdá, že vokální subsystém ruštiny je velmi podobný češtině, chyby ve výslovnosti vokálů jsou nápadné“ a podle Romaševské se tyto chyby projevují jak v modifikaci kvality vokálů, tak v kvantitě (Romaševská, 2007, s. 53). Chybám v produkci vokálů je věnována podstatná část disertační práce téže autorky, ve kterém potvrzuje uvedená zjištění (Romaševská, 2014, zejm. 117–148).

Za nejtěžší můžeme pokládat délku samohlásek, protože ruština na rozdíl od češtiny délku nemá, například můžeme uvést dlouhé [a:], kde se většinou chybí kvůli tomu, že student často délku neslyší. Romaševská uvádí příklad, kdy „při percepci přiřazují rusky mluvící studenti dlouhé a krátké *e* bez rozdílu k ruskému fonému /e/“. (Romaševská, 2007, s. 48).

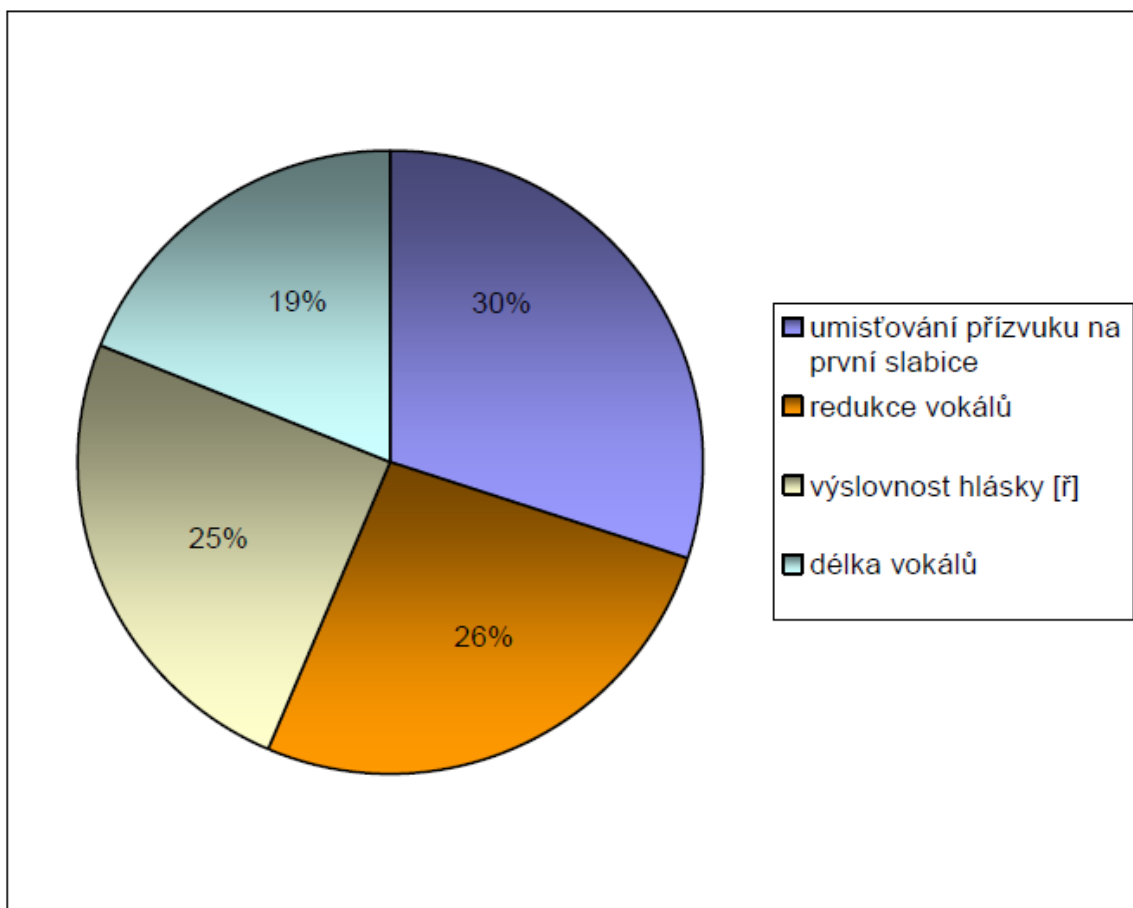
Podle výzkumů Romaševské byl vytvořen dotazník, jehož prostřednictvím byla položena rusky mluvícím studentům češtiny otázka, které výslovnostní chyby považují za nejobtížnější a zda jsou si jich ve svých mluvených projevech vědomi. „Výzkumu se zúčastnili studenti bohemistiky na Karlově univerzitě prvního, čtvrtého a pátého ročníku oboru Čeština pro cizince a studenti třetího ročníku Běloruské státní univerzity v Minsku (celkem 11 lidí). Průměrný věk respondentů činí 21 let. Jsou to mluvčí, kteří v každodenní komunikaci běžně používají ruštinu. Kromě dotazníků v rámci výzkumů byli též pořízeny nahrávky.“ (Romaševská, 2007, s. 50). Níže uvedený graf znázorňuje chyby, které studenti ve svých odpovědích označili za obtížné.

Graf 1: Chyby, které ruskojazyční studenti češtiny označili za obtížné (převzato z Romaševská, 2007, s. 50)

Výsledky průzkumu se podstatně shodují s hlavními problémy, které jsme výše uváděli, je zřejmé, že nejobtížnější oblastí pro rusky mluvící studenty tvoří vokalický systém. „Za nejtěžší považují respondenti délku samohlásek (9 z 11 výskytů), následuje výslovnost hlásky [ř]/[ṛ̌] (6 z 11 výskytů), redukce vokálů (4 z 11 výskytů) a umísťování přízvuku na první slabiku (4 z 11 výskytů).“ (Romaševská, 2007, s. 51)

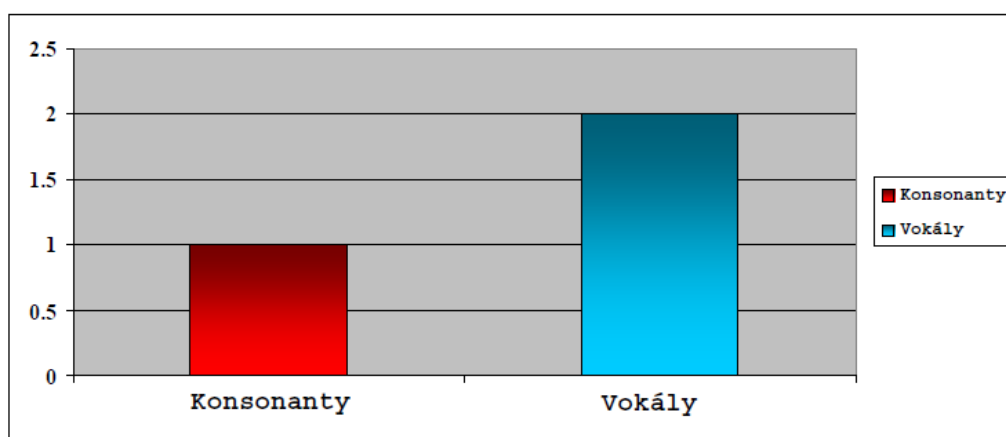
Zmíněné výslovnostní problémy byli zařazeny do dotazníku pro učitele češtiny jako cizího jazyka, učitelé byli požádáni ohodnotit je podle důležitosti vzestupnou řadou „od 1 do 5 (1 = nejméně, 5 = nejvíce). Skupinu respondentů tvořilo deset učitelů češtiny ve věku od 20 do 60 let z Běloruska (3) a z České republiky (7), všichni měli vysokoškolské vzdělání a zkušenosti s výukou rusky mluvících studentů a dobře znali výslovnostní chyby, které jsou pro danou kategorii mluvčích typické“. (Romaševská, 2007, s. 51) Výsledky ukazuje graf 2.

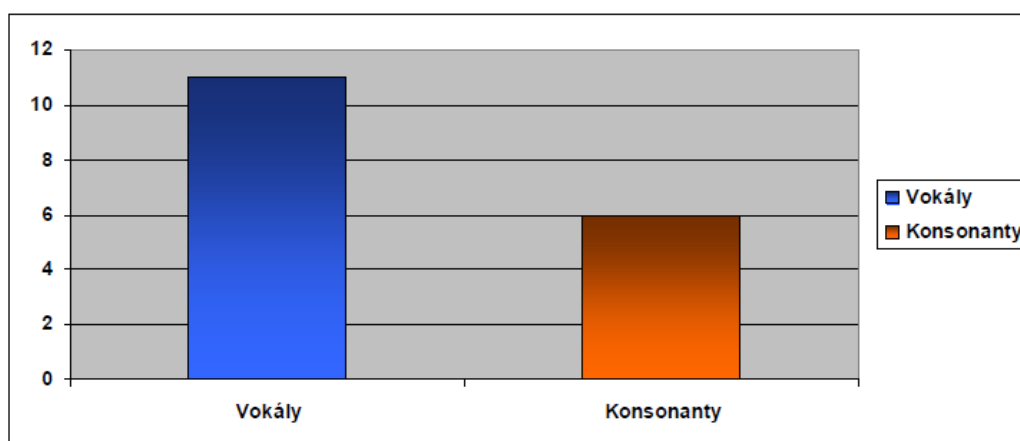
Graf 2: Chyby, které učitelé označili za obtížné pro ruskojazyčné studenty češtiny (převzato z Romaševská, 2007, s. 51)

Graf označuje chyby, které učitelé ve svých odpovědích označili za obtížné. Výsledky obou výzkumů se podstatně liší. Studenti považují za nejobtížnější délku vokálu, zatímco učitelé danou chybu hodnotí jako nejméně závažnou a uvádějí jako nejobtížnější jev umístování přízvuku na první slabiku. Závažnou chybou je podle studentů výslovnost [ř]/[ř̩], ale učitelé vidí jako třetí v pořadí výslovnostních problémů „redukci vokálů spolu s umístováním přízvuků na první slabice, [která] je studenty považovaná za chybu méně významnou. Pro učitele je změna samohláskové kvality závažnější než výslovnost hlásky [ř]/[ř̩].“ (Romaševská, 2007, s. 52) Z toho vyplývá, že studenti a učitelé se v hodnocení obtížnosti některých chyb rozcházejí, je to dané tím, že studenti své chyby neslyší a nepovažují je za podstatné, zatímco učitelé nezdůrazňují výskyt daných chyb v mluvených projevech svých studentů, domnívají se, že studenti si jsou daných chyb vědomi. K zjištění, které výslovnostní chyby studentů působí na rodilé mluvčí mimo školní prostředí, byl Romaševskou vytvořen percepční test, který se skládal ze sady devíti vět ve dvou variantách: první nahrávku přednesl student s pokročilou

úrovni češtiny a druhou student začátečník. Testu se zúčastnilo 10 rodilých mluvčích češtiny (vysokoškolských studentů bez odborné lingvistické přípravy) od 21 do 24 let. Hlavním úkolem respondentů bylo označit hlásky, které jim zněly nepřírozně. Četnost výskytů těchto hlásek v e procentech vychází „ (1 výskyt = odpověď 1 respondenta 10%). Za signifikantní považuje chybu, která se vyskytla v padesáti a více procentech případů. Z testu vyplývá, že u začátečníka i pokročilého studenta byly zachyceny častěji chyby vokálního rázu ve srovnání s konsonanty. Níže uvedený graf 3 znázorňuje vyhodnocení odpovědí pro skupinu pokročilých studentů a graf 4 pro začátečníky.

Graf 3: Chyby v hláskách u pokročilých ruskojazyčných studentů češtiny na základě hodnocení rodilých mluvčích (převzato z Romaševská, 2007, s. 53)

Graf 4: Chyby v hláskách u ruskojazyčných studentů češtiny – začátečníků na základě hodnocení rodilých mluvčích (převzato z Romaševská, 2007, s. 53)

3. Vokální systémy

3.1 Vokální systém češtiny

Spisovná čeština rozlišuje 10 jednoduchých samohlásek, a to pět krátkých samohlásek [a], [e], [i], [o], [u], a pět dlouhých samohlásek [a:], [e:], [i:], [o:], [u:], a tři dvojhlásky [ěu], [au], [ou]. České samohlásky jsou dvojí podle délky (kvantity), a to krátké a dlouhé: [a/a: e/e: i/i: o/o: u/u:]. Klasifikaci jednoduchých samohlásek podle horizontálního a vertikálního posunu jazyka uvádí tab. 1. Cílem artikulace při tvoření samohlásky je, aby jazyk a rty zaujaly správné postavení. „V této pozici mohou pak setrvat různou dobu. Z hlediska činnosti artikulačních organů vyžaduje prodloužení samohlásek jistý stupeň svalového napětí.“ (Palková, 1997, s. 72). „Kolísá-li u mluvčího kvalita samohlásek, není výslovnost dlouhé samohlásky otevřenější než výslovnost krátké. Porušení této tendence je snadno hodnoceno jako „cizí“ výslovnost.“ (Petr a kol., 1986 s. 33)

podle polohy jazyka	přední				střední		zadní			
vysoké	í	i							u	ú
středové			é	e			o	ó		
nízké					a	á				
podle postavení rtů	nezaokrouhlené						zaokrouhlené			

Tab. 1: Klasifikace českých jednoduchých samohlásek. Podle Palkové (1997, s. 171) zpracovala Jana Janoušková, upravila Jitka Veroňková

Rozdíly mezi krátkými a dlouhými samohláskami jsou dány především jejich kvantitou, nikoliv kvalitou. Výjimkou je dvojice [i] – [i:], kde je krátká varianta otevřenější než dlouhá (Palková, 1997, s. 171). Podle těchto zdrojů není rozdíl v kvalitě významný. Tento rozdíl však považuje za významný Skarnitzl (Skarnitzl, 2012).

Určité rozdíly v kvantitě se však objevují i v souvislosti s vlastní artikulací. „Samohlásky vysoké *i*, *u* obvykle zkracujeme, neboť vyžadují více artikulační námahy než samohlásky středové a nízké kromě rozdílu v kvantitě je mezi českými samohláskami i jistý rozdíl v kvalitě: Dlouhé jsou po stránce artikulační poněkud přivřenější než krátké s výjimkou *a*. Akusticky dlouhé jsou poněkud vyšší než jim odpovídající krátké, jen *á* je poněkud hlubší.“ (Krčmová, 2007, s. 119)

Pro dlouhou samohlásku [i:] Hála uvádí, že jazyk je ještě více vpředu a blíže k patru, hrot se opírá o zuby ještě výše než při [i]. Dlouhé [i:] je také užší než krátké [i], přitom však zůstává také neutrální. (Hála, 1962, s. 165).

V spisovné češtině se realizace fonémů [a], [a:] liší především v kvantitě, menší rozdíl je v artikulaci: Dlouhé [a:] je často vysloveno s jazykem poněkud níže a zadněji než krátké [a]. Realizace fonémů [u] a [u:] se liší kvantitou, rty jsou zaokrouhlené, [u:] je zadnější a hlubší, artikulační namáhavost [u:] vede k tomu, že podléhá podobně jako vysoké [i:] fonetickému krácení. Př. *ke kamarádům* [ke kamaradum], *běž domů* [bjež domu]. (Krčmová, 2007, s. 127) Při tvoření [o] rty jsou zaokrouhlené, dlouhé [o:] je o něco užší než [o], avšak přitom nepřekročí maximální mez samohlásky neutrální. Užší podoba [o:] se projevuje hlavně zúžením a zkrácením retního otvoru a větším sblížením čelisti.

Délka má v češtině plnou rozlišovací funkci, tj. mění význam slov, a to jak z pohledu lexikálního: *pile* [pile]¹ x *píle* [pi:le], *dráha* [dra:ha] x *drahá* [draha:], *sila* [sila] x *síla* [si:la], tak morfologického (různé koncovky pádů): *lidi* [lid'i] x *lidí* [lid'i:].

Všechny samohlásky krátké i dlouhé jsou v češtině samostatnými fonémy, lze najít i minimální páry, např: *lis – les – los – las*, *rak – rek – ryk – rok*, *sed – sad – sud*, *vál – víl – vůl*, *dým – dům – dóm* (Čechová, 2011, s. 31).

Samohláska dlouhá může být ve kterékoli slabice ve slově, i ve slově s větším počtem slabik může každá z nich obsahovat dlouhou samohlásku, např: *nádraží* [na:draži:], *plavání* [plava:ni:], *hospodářství* [hospoda:řtvi:], *královského* [kra:lofske:ho].

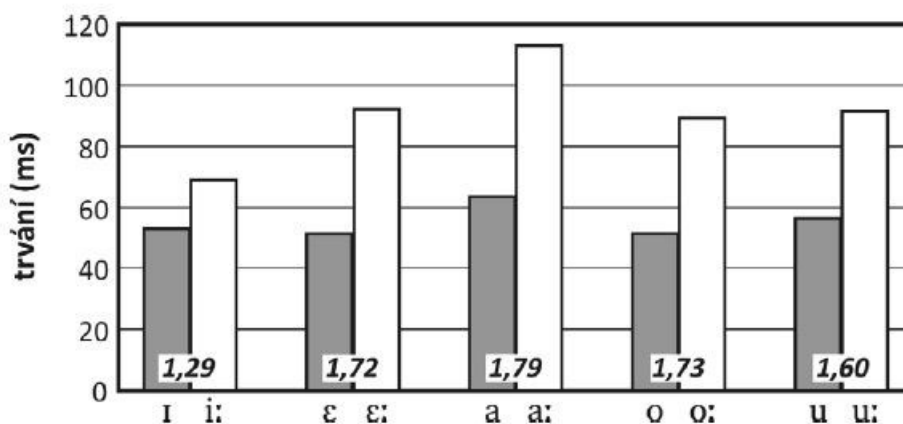
Dlouhé samohlásky mají zhruba dvojnásobné trvání ve srovnání s týmiž samohláskami krátkými, jak se pro češtinu tradičně uvádí (Palková, 1997, s. 179). Podle Palkové „trvání hlásek v řeči kolísá podle aktuálního tempa, nicméně jisté střední hodnoty lze zjistit, alespoň vzhledem k běžné mluvní situaci“. (Palková, 1997 s. 178). Palková také přináší údaje ke kvantitě vokálů ze čtyř publikací, jejichž autoři zpracovávali různý materiál (Palková, 1997, s. 178–179). Samostatné údaje pro krátké a dlouhé vokály však nejsou uvedeny u všech zdrojů. Když přepočteme údaje uvedené v souhrnné tabulce (Palková, 1997, s. 179), získáme následující hodnoty. U Chlumského, který měřil hlásky vyslovované v souvislých větách, činí poměr dlouhé a krátké samohlásky 2,0 až 2,1, což odpovídá tradiční představě (viz výše). Janota vycházel z měření izolovaných slov, kde pro dvě dvojice vokálů je poměr nižší (pro o-ové vokály je to 1,7 a pro e-ové 1,8), pro ostatní tři dvojice opět 2,0.

¹ Pro zápis transkripce českých příkladů používáme českou národní transkripci.

Podle výsledků percepčních testů autorů Janota – Janáček z roku 1970 se ukázalo, že hodnocení kategoriálního rozdílu samohláskové délky v češtině je závislé na více faktorech. Objevil se především rozdíl typu slabiky: „U typu CV (tj. u slov se samohláskou na konci) je třeba delšího trvání samohlásky, aby byla pocíťovaná jako dlouhá, u typu CVC (tj. u samohlásky v uzavřené slabice) stačí trvání kratší. Ukázal se také rozdíl mezi konkrétními slovy, který naznačuje závislost na jiných než zvukových faktorech, např. na obvyklosti použitého slova nebo gramatického tvaru atd.“ (Palková, 1997, s. 179)

„Celkově experiment ukázal shodu s výsledky analýz pokud jde o hodnotu trvání zřetelně krátkých a zřetelně dlouhých samohlásek. Nepotvrdil se předpoklad o dvojnásobné délce dlouhé samohlásky proti krátké, v materiálu slovních párů byl dostačující poměr 1,4.“ (tamtéž)

V novějším výzkumu bylo analyzováno šest zpravodajských relací českého rozhlasu, které byly přečteny šesti hlasateli (třemi mluvčími ženského a třemi mužského pohlaví). Důvodem volby hlasatele českého rozhlasu bylo to, že hlasatelé jsou považováni za nositele spisovné výslovnosti. Nejmenší rozdíl (cca 1,3) byl zjištěn pro i-ové samohlásky, poměr ostatních párů se pohybuje od 1,6 do 1,8 (Skarnitzl, 2012), podrobněji viz graf 5 a tab. 2.

Graf 5: Průměrné trvání a poměr trvání (V:) a krátkých samohlásek (V) ve výslovnosti moderátorů českého rozhlasu. (Skarnitzl a kol., 2016, s. 52) ms – milisekundy

vokal	trvání(ms)	Pomer V:/V
i	53,5	1,29
i:	68,9	
e	53,5	1,72
e	91,8	
a	63,1	1,79
a:	113,0	

vokal	Trvání (ms)	Pomer V:/V
o	51,7	1,73
o:	89,3	
u	57,3	1,60
u:	91,4	

Tab. 2: Průměrné trvání a poměr trvání (V:) a krátkých samohlásek (V) ve výslovnosti moderátorů českého rozhlasu. (podle Skarnitzl & Volín, 2012, s. 9). ms – milisekundy

Výsledky uvedené v článku dokládají, že i-ové vokály podle předpokladu tvoří v češtině kontrast v trvání. Podle Skarnitzla „[o] všem fonologicky dlouhé /i:/ je jen přibližně o čtvrtinu delší než krátké /i/ a v některých pozicích a u některých mluvčích se rozdíl mezi ni v oblasti trvání zcela stírá“ (tamtéž). Znamená to, že „vokální systém češtiny není tak symetrický“ (tamtéž). Snížení rozdílu v trvání fonologického dlouhého /i:/ a krátkého /i/ umožňuje podle Skarnitzla rozdíl v kvalitě těchto vokálů.

3.2 Vokální systém ruštiny

Na to, s kolika samohláskovými fonémy pracuje spisovná ruština, jsou různé názory. V této práci budeme vycházet ze závěrů představitelů moskevské lingvistické školy, podle které spisovná podoba ruštiny obsahuje šest fonémů²: /a/, /o/, /y/, /ə/, /ы/, /и/. Pro označení samohlásek v různých postaveních má ruština 10 písmen: а, о, у, э, ы, и, е, ё, ю, я.

(Kopeckij, 1960, s. 13-14)

Písmena е, ё, ю, я mají dvě funkce:

a) Na začátku nebo po samohlásce označuje dvě hlásky:

е [j+e]^{CZ} Елена

ё [j+o]^{CZ} ёмкость

ю [j+u]^{CZ} южный

² Při popisu ruského zvukového systému a transkripci příkladů používáme symbolů cyrilice. Transkripce s použitím symbolů české národní transkripce je označena horním indexem []^{CZ}.

я [j+a]^{CZ} моя

b) Označují měkkost předchozí souhlásky (nevyslovujeme j): мясо, пеня, нести, сюда

Specifika ruských samohlásek:

- Rty se mohou vytáhnout dopředu (Буланин, 1970, s. 42) a tím se prodlouží rezonátor, vznikají samohlásky labializované: [o], [y]. (Гвоздев, 2009, s. 22)
- V závislosti na tom, jak je široká dutina ústní, je široký i rezonátor. Rozlišují se tři šířky rozevření: Samohlásky: úzké – [ы], [и], [у] střední – [и], [е], široké – [а]
- Místo na hřbetě jazyka, který se zdvihá. Jestli se přední část hřbetu nadzvedá k tvrdému patru, vznikají přední zvuky [и], [е], pokud se hřbet jazyka nezdvihá k střední části tvrdého patra, jedná se o střední samohlásky [ы]. Jestliže se zadní část hřbetu jazyka nadzvedá k měkkému patru, vznikají samohlásky zadní [о], [у].

Подъем	Ряд		
верхний	передний	средний	задний
средний	и	ы	у
нижний	э		о
		а	
	нелабиализованные		лабиализованные
	лабиализация		

Tab. 3: Klasifikace ruských samohlásek (podle Буланин, 1970, s. 41)

Podle vodorovného (ряд) posunu jazyka rozlišujeme podobně jako v češtině samohlásky: přední – [и], [э], střední – [ы], [а], zadní – [у], [о]. Samohlásky přední se vyslovuje v poloze, kdy je jazyk posunut více v přední části dutiny ústní než při výslovnosti samohlásek zadních.

Obdobně podle svislého (Подъем) posunu jazyka rozlišujeme samohlásky: vysoké – [и], [ы], [у], středové – [э], [о], nízké – [а]. Samohlásky vysoké se vyslovují tehdy, jestli se jazyk nachází blízko u paterní klenby, u nízkých samohlásek je jazyk dále od paterní klenby. Ruské samohlásky jsou v zásadě neutrální, v přízvukných pozicích se vyslovují jasně a zřetelně, v nepřízvukné pozici dochází ke kvantitativním i kvalitativním změnám – redukci. Nejsilnější redukce se projevuje u samohlásek /a/, /o/, /e/. Rozlišuje se redukce prvního a druhého stupně v závislosti na poloze samohlásky vzhledem k přízvuku. (podrobněji viz 3.3)

3.3 Srovnání obou vokalických systémů

„Vokální systém ruský se sice v mnohém podobá českému, avšak v některých podrobnostech se od něho nápadně liší.“ (Hála, 1960, s. 91) Mluvíme o jazycích blízce příbuzných, v obou případech se jedna o jazyky slovanské. Oba jazyky jsou konsonantického typu, to znamená, že převládá počet souhlásek nad samohláskami. Českých samohlásek máme poměrně málo, v češtině vedle sebe paralelně existují dvojice krátkých a dlouhých samohlásek. Ve srovnání s ruštinou má délka samohlásky závažnou funkci, protože mění význam slova, nebo může odlišovat jinou formou téhož slova. „Ruština nezná kvantitu, neexistuje v ní funkční rozdíl mezi samohláskami krátkými a dlouhými, délka se objevuje pouze sekundárně jakožto doprovod přízvuku anebo v nápadnější formě jakožto důsledek důrazu.“ (Hála, 1960, s. 92) V ruštině se samohlásky redukují, a tím i ztrácí na trvání. Na rozdíl od češtiny délka v ruštině nemá rozlišovací schopnost, v roli významotvorného činitele vystupuje přízvuk. např. *мука* [muka]^{CZ} vs. *мука* [mu'ka]^{CZ}. „Délka ruské přízvučné ku nepřízvučné je 3 : 1.“ (Romportl, 1977, s. 17)

„Český přízvuk je pevný, je obecně na první slabice, nebo na původní jednoslabičné předložce a téměř neovlivňuje výslovnost slabik nepřízvučných, nemá vliv na význam slova, není fonologický funkční.“ Je pouze signálem mezislovní hranice, díky přízvuku je proto možné odlišit v proudu řeči začátek slova. Hlavním rysem, podle kterého přízvuk určujeme, je v češtině kontakt se slabikami sousedními. Lze říci že, český slovní přízvuk tvoří jednosměrná nelomený průběh melodie ve slově, od první slabiky mírně dolů nebo mírně vzhůru a vědomé zesílení slabiky nikoliv její prodloužení. „Výrazné prodloužení přízvučné slabiky v češtině pocíťováno jako nespisovné.“ V běžné řeči není slovní přízvuk příliš výrazný. Ruský přízvuk je na rozdíl od češtiny volně pohyblivý a má významotvornou funkci, přízvučnou slabikou může být kterákoliv slabika a někdy také bývá přízvuk na předložce. Dokonce jedno slovo může mít v různých formách přízvuk na různých slabikách, např. *водá* vs. *вóды*, *голова* – *гóлову*. Často jsou různým umístěním přízvuku odlišeny dva gramatické tvary téhož slova. Např. *нушý*, *нушешъ*. Stejně jako český je rusky přízvuk vydělován kontrastem mezi slabikami přízvučnými a nepřízvučnými. „Přízvuk v ruštině je dynamicky (silový)“ samohlásky slabik přízvučných jsou napjatější, v nepřízvučných pak nenapjaté, avšak ruský slovní přízvuk je silnější než přízvuk český také kvalita samohlásek je závislá na přízvuku uchovává se v základní podobě jenom pod přízvukem nepřízvučných slabikách se různým způsobem měnívá. (Romportl, 1977 s. 16)

Záměna zvuku [и], [ы] souvisí s tím, že v češtině při psané podobě rozlišujeme i/i: y/y:, ale vyslovujeme je stejně. V ruském jazyce to jsou dva zvuky, od kterých závisí význam slova.

Např. *быть – бить, выть – вить*. (Калита, 2002, s. 44) České *i/y í/ý* se rozlišuje pouze v pravopise, v jazyce mluveném je pouze jedna hláska, která se na rozdíl od ruštiny vyslovujeme stejně. Ruské *ы, и* se vyslovuje rozdílně a může rozlišovat význam slov.

Praktická část

Tématem této bakalářské práce je kvantita tříslabičných slov v českých projevech ruskojazyčných mluvčích. Jak už bylo uvedeno, kvantita působí studentům s mateřštinou ruštinou potíže (viz kap. 2), zejména proto, že v češtině je na rozdíl od ruštiny kvantita fonologická a není svázána s realizací přízvuku (viz kap. 3.3). Z toho vyplývá formulování základní hypotézy A:

Nulová hypotéza H_0 : Realizace kvantity odpovídá kanonické výslovnosti.

Alternativní hypotéza H_1 : Realizace kvantity neodpovídá kanonické výslovnosti.

Tříslabičná slova byla zvolena proto, že se v rámci nich může rozdíl mezi češtinou a ruštinou ve využití kvantity dostatečně projevit. U tříslabičných slov v češtině existuje 8 možností, jak mohou být krátké a dlouhé vokály ve slově nakomponovány. Z teoretických východisek a praktických zkušeností plyne předpoklad, že úspěšnost v realizaci kvantity nebude u všech těchto kombinací stejná. Na základě tohoto předpokladu byla zformulována hypotéza B:

Nulová hypotéza H_0 : Úspěšnost v realizaci kvantity je u všech 8 kombinací krátká/dlouhá stejná.

Alternativní hypotéza H_1 : Úspěšnost v realizaci kvantity se mezi kombinacemi liší. U některých kombinací bude více odchylek od kanonické výslovnosti než u jiných.

Další proměnnou, kterou bere výzkum v úvahu, je slovní druh. Jedním z cílů je ověřit, zda na realizaci kvantity má vliv příslušnost slovní jednotky ke slovnímu druhu. Hypotéza C zní takto:

Nulová hypotéza H_0 : Realizace kvantity je u souborů slov podle slovního druhu stejná.

Alternativní hypotéza H_1 : Realizace kvantity se mezi soubory podle slovního druhu liší.

Sledovány jsou dva aspekty: Celková úspěšnost a úspěšnost realizací jednotlivých typů v rámci slovního druhu.

Předpokládáme, že vzhledem k homogenní skupině respondentů (viz níže kap. 4.2) by se mohla projevit určitá skupinová tendence. Důležitým faktorem je však osoba mluvčího. Cílem výzkumu je ověřit míru variability mezi mluvčími.

V metodické části naší bakalářské práce bude vysvětlen postup získání zvukového materiálu (sestavování krátkého čteného textu, průběh pořizování nahrávek a jejich editace) a poslechová analýza. Kapitola Výsledky přináší vyhodnocení zpracovaných dat.

4. Metoda

4.1 Pracovní materiál

Pro tuto práci byl připraven text s pracovním názvem „Ježek“³. Čtený text byl zvolen proto, že tak bylo možné mít kontrolu nad získáním vhodného materiálu k výzkumu. Při nahrávkách např. polopřipravených projevů bylo riziko, že nebude shromážděn odpovídající a dostatečně velký soubor k analýze. V psaném textu v češtině (s výjimkou cizí slovní zásoby) je navíc jednoznačně zachycena délka vokálu diakritickým znaménkem („čárkou“), což může být pro studenty opora.

Důležité bylo sestavit takový text, který dostatečně pokrývá zkoumaný jev, ovšem tak, aby respondenti předem neodhadli, který jev se sleduje. U tříslabičných slov existuje 8 možných kombinací dlouhých a krátkých vokálů, viz tab. 4.

Příklad	odvaha	váhali	neváhat	odvahám	váhavý	váháme	neváhá	váhání
Kombinace	KKK	DKK	KDK	KKD	DKD	DDK	KDD	DDD

Tab. 4: Kombinace krátkých a dlouhých vokálů u tříslabičných slov. Příklady převzaty z Palková, 1989, s. 27, cvičení 3, řádek 1. K – krátký vokál, D – dlouhý vokál.

Omezili jsme se na slova obsahující pouze jednoduché vokály, do výzkumu nebyla zahrnuta slova s diftongy nebo slabikotvornou souhláskou. Sledována byla pouze slova domácí; slova cizího původu byla zahrnuta jen výjimečně, a to pouze v případech, kdy nekolísá výslovnost kvantity (např. *nervózní*).

Na základě hypotézy o možném vlivu slovního druhu na výslovnost kvantity byly v textu sledovány 3 slovní druhy (podstatné jméno, přídavné jméno, sloveso). Snahou bylo brát v úvahu to, zda má české slovo shodný/podobný protějšek v ruštině, nebo ne. Ukázalo se však, že je obtížné jednoznačně stanovit pro toto kritérium hranici.

Slova byla vybíraná tak, aby pokud možno nebyla složitá na výslovnost kvůli souhláskové skupině (např. slovo *stříkačkám* nebylo vhodné) apod., protože by tak mohla být porušena plynulost, která by mohla ovlivnit i výslovnost kvantity. Snažili jsme se, aby vokály obsažené ve slovech byly pestré z hlediska kvality (např. nikoli často opakující vokál (*jedeme*,

³ Autorem námětu a pracovní verze textu je autor BP, úpravy provedla vedoucí práce.

berete, veselé, nebo častý výskyt zakončení – *ní/ním*). Realizace délky pro jednotlivé vokály z hlediska kvality však nebyla v této fázi výzkumu sledována.

Důležitým kritériem, který jsme při sestavování textu dodržovali, byla omezení týkající se okolí sledovaných slov, a to z toho důvodu, že jejich výslovnost mohla být ovlivněna sousedním slovem nebo pozicí ve větě. Bylo stanoveno, že sledovaná slova se budou nacházet uvnitř promluвовého úseku (např. u slov v koncové pozici by mohlo dojít k protahování poslední samohlásky). Sousední slova budou minimálně dvojslabičná – u jednoslabičných slov lze menší jistotou odhadnout jejich realizaci z hlediska slovního přízvuku. V případě ztráty slovního přízvuku by se jako předklonky nebo příklonky mohly spojit do jednoho mluvnického taktu se sledovaným slovem. Tím by se mohl porušit požadavek na analýzu tříslabých slov. Z podobného důvodu byla vyloučena spojení s původní jednoslabičnou předložkou, která v kanonické výslovnosti přebírá od následujícího jména slovní přízvuk. Zkušenost, že studentům působí potíže vyslovovat více dlouhých vokálů a že by (zejména) předchozí slovo s dlouhým vokálem mohlo ovlivnit kvantitu ve sledovaném slově, bylo stanoveno, že okolní slova (bezprostředně přecházející a bezprostředně následující) budou obsahovat pouze krátké vokály. Text byl upraven například takto: *Když si obouval své vysoké boty – když si obouval vysoké boty; Po čase se studenti začali bát – po čase se ale studenti začali bát.*

V textu jsou čtyři místa, kde byly z pracovního návrhu ponechány dvojice slovních tvarů, neboť bylo těžké rozhodnout, který z nich by byl pro testování vhodnější. Bylo zvoleno následující řešení: byly vytvořeny dvě verze textu, z nichž jedna verze obsahuje první čtveřici slov a druhá verze druhou čtveřici; z celkového počtu respondentů jedna polovina přečte jednu verzi, druhá polovina druhou verzi. Text obsahuje celkem 95 případů splňujících zadaná kritéria a podmínky (91 + 4 výskyty z dvojic); co se týká opakování, text obsahuje v cílové pozici tvar *studenti* 3x a tvar *ješkovi* 2x. V textu se dále vyskytuje zvukově shodná podoba [ješkovi], tentokrát však jako adjektivum přivlastňovací *ježkovy*.

Celková délka textu je 576 slov. Délka je ovlivněna snahou dostatečně pokrýt všechny typy kombinací a splnit stanovené podmínky pro jeho sestavování. Předpokládali jsme, že zvolený žánr – příběh by mohl být pro respondenty zajímavý, a že z jeho čtení nebudou tak unaveni, jak by mohli být například při čtení jednotlivých, nesouvisejících vět. Pro vlastní nahrávání byl text graficky upraven tak, aby se dobře četl.

4.2 Respondenti

Skupinu mluvčích tvořili studenti z programu Uniprep. Jedná se o jazykový program v Praze, kam přijíždí rusky mluvící studenti z Ruské federace a zemí bývalého Sovětského svazu. Jejich cílem je naučit se český jazyk, aby mohli nadále studovat na české vysoké škole. Výuka češtiny probíhá každý den v rozsahu 3 hodin (1 hodina = 90 minut). Našeho výzkumu se zúčastnilo 14 studentů, z toho 11 žen a 3 muži. Mateřským jazykem respondentů byla ruština, s výjimkou jednoho muže, jehož mateřštinou byla ukrajinština. Základní věkové rozpětí respondentů je 17 až 24 let, jeden muž byl ve věku 30 let. Délka studia češtiny byla u 10 mluvčích 8–9 měsíců, u 4 studentů 1–2 roky. Podrobněji viz tab. 5. Všichni mluvčí byli absolventy bakalářského studia s výjimkou dvou mužů, kteří měli ukončené magisterské studium. Tyto údaje byly získány z úvodní části nahrávky, ve které se mluvčí krátce představili podle zadané osnovy.

Označení	Pohlaví	Věk	Studium češtiny
F1	F	19 let	9 měsíců
F2	F	19 let	9 měsíců
F3	F	17 let	2 roky
F4	F	18 let	8 měsíců
F5	F	18 let	1 rok
F6	F	19 let	9 měsíců
F7	F	18 let	9 měsíců
F8	F	18 let	1 rok
F9	F	24 let	8 měsíců
F10	F	23 let	8 měsíců
F11	F	19 let	9 měsíců
M1	M	19 let	15 měsíců
M2	M	21 let	8 měsíců
M3	M	30 let	8 měsíců

Tab. 5: Údaje o respondentech. F – žena, M – muž.

4.3 Pořízení nahrávek

Nahrávání probíhalo v nahrávacím studiu Fonetického ústavu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v květnu 2015. Nahrávky byly pořízeny na kondenzátorový mikrofon AKG C4500 B-BC při vzorkovací frekvenci 32 kHz a 32bitovém rozlišení.

Text připravený pro výzkum respondenti předem neznali a nevěděli, který jev je sledován. Základním úkolem bylo předložený text příběhu přečíst. Studenti měli dostatek času, aby se s textem seznámili, měli možnost se zeptat na význam slov, kterým nerozuměli. Nebyly poskytovány informace o výslovnosti slov. Do nahrávacího studia byla vždy pozvána 1 osoba. Na pokyn vedoucí práce respondent začal odpovídat nejdřív na jednoduché otázky týkající se osobních informací, např. typu absolvovaného studia, pobytu v ČR, délce učení se češtině. Tyto dotazy měl student v písemné formě a svou odpověď si předem mohl připravit. Pak následovalo čtení samotného textu. Všichni studenti souhlasili s nahráváním za podmínky anonymizace osobních údajů. Na žádost studentů a jejich pedagoga jim byly nahrávky poslány, a studenti tak měli možnost je využít pro práci v hodině. Pořízení nahrávky tak bylo užitečné oboustranně, neboť studenti získali díky nahrávce doklad své výslovnosti.

4.4 Editace a základní zpracování nahrávek

Po ukončení nahrávání byla každá nahrávka uložena, přejmenována a očištěna od rušivých zvuků. Zpracovávání nahrávek a poslechová analýza probíhaly v programu Praat (Boersma & Weenink, 1992–2014).

Prostřednictvím úvodní nahrávky byly získány osobní informace o respondentech. Na základě těchto informací byla vytvořena tabulka ohledně jejich věku a studia českého jazyka (viz tab. 5).

V přípravné fázi jsme pro čtený text zkoušeli aplikovat skript pro automatické značkování zvukové nahrávky, používaný především pro nahrávky rodilých mluvčích. Pro sadu nahrávek byly do ortografického textu zaneseny odchylky konkrétních mluvčích. Jednalo se zejména o velké odchylky od předepsaného textu (přeřeky, vynechání slov, odlišná slovní zásoba) a nejvíce rušivé odchylky na úrovni hlásek a text byl formálně upraven pro potřeby aplikace skriptu. Ukázka přepisu s odchylkami viz Příloha č. 1. Zmiňovaný skript je jednoduchý pomocný nástroj, který však vyžaduje speciální úpravy textu a při aplikaci není příliš odolný

vůči chybám, jejichž příčiny bývá obtížné odhalit. Bohužel v našem případě se aplikace ani po opakovaných pokusech nezdařila a veškeré značkování tak nadále probíhalo pouze ručně.⁴

Následující zpracování probíhalo ve dvou základních krocích. Nejdříve byla v programu Praat vytvořena jednoduchá verze textgridu pro lepší orientaci v rámci nahrávky. Textgrid umožňuje vložením hranic označkovat nahrávku a přidat k příslušné části nahrávky textové informace.

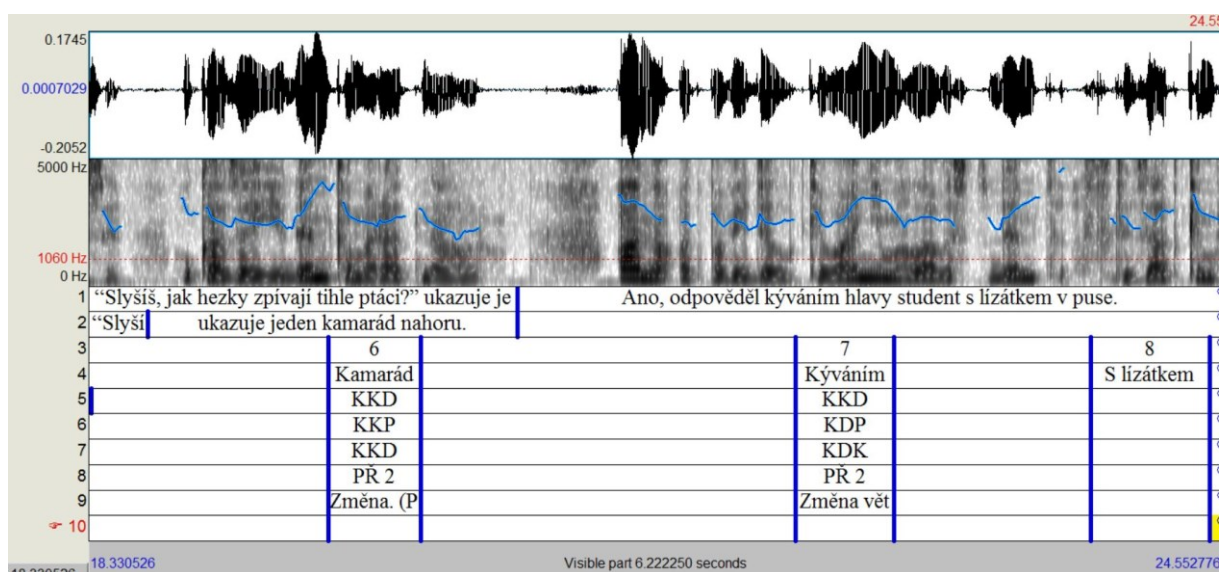
Po označkování částí nahrávek odpovídajících zhruba větám a opakovaném poslechu byla vyloučena jedna nahrávka kvůli logopedické vadě řeči respondenta (jednalo se o mluvčího číslo M2). Nadále kvůli velmi nízkého počtu mužů byli vyloučeni i respondenti (M1, M3). Všichni mluvčí byli vyloučeni ještě před samotnou poslechovou analýzou. V této práci se tak budeme věnovat výzkumu mluvčích ženského pohlaví (F1–F11). Tím byla skupina respondentů homogenní co se týče pohlaví a kompaktnější z hlediska věku a ukončeného vzdělání (viz oddíl 4.2).

V dalším kroku byl textgrid rozšířen o další vrstvy (viz přehled níže) a byly označovány hranice celého souboru 95 tříslabičných slov v rámci textu.

- 1 – ortografický přepis částí nahrávek většinou na úrovni vět
- 2 – možnost dalšího členění, např. na jednotlivé věty souvětí
- 3 – tříslabičná slova (pořadí)
- 4 – tříslabičná slova (slovo)
- 5 – poslechová analýza (autor BP) – fonetický přístup
- 6 – poslechová analýza (vedoucí práce) – fonetický přístup
- 7 – poslechová analýza – fonologický přístup
- 8 – slovní přízvuk
- 9 – poznámky
- 10 – vyloučené případy

Do vrstvy 1 byly uloženy nahrávky odpovídající zhruba větám. Vrstva 2 umožňovala další členění, např. na jednotlivé věty souvětí. Vrstva 3 sloužila k číslování pořadí tříslabičných slov v textu. Vrstva 4 sloužila k zápisu cílových tříslabičných slov, do vrstvy 5 byly zaznamenány krátké a dlouhé vokály odposlechnuté autorem BP. Do vrstvy 6 bylo totéž zaznamenáno vedoucím bakalářské práce. Do vrstvy 7 byla zaznamenána poslechová analýza fonologickým přístupem, do vrstvy 8 byl zanesen slovní přízvuk jak autorem BP, tak i vedoucím bakalářské práce. Vrstva 9 obsahovala poznámky např. ohledně změn v realizaci, do vrstvy 10 byly zaznamenány vyloučené případy (x). Pro ilustraci viz obrázek č. 1.

⁴ Za pomoc při pokusech aplikovat skript děkuji vedoucí práce.

Obr. č. 1: Ukázka textgridu pro poslechovou analýzu čteného textu

Po označování následovala vlastní poslechová analýza. Jak už bylo výše řečeno k poslechu byl využit program Praat. Pro poslechovou analýzu bylo z celkového souboru 95 slov/text určeno 48 klíčových slov. Klíčová slova byla vybrána tak, aby každý z 8 typů byl zastoupen dvěma příklady od každého slovního druhu (substantiva, adjektiva, slovesa): 8 typů x 3 slovní druhy x 2 výskyty = 48. Podobně jako u sestavování textu jsme dbali, aby slova měla pestré hláskové složení a aby byla v rámci textu rovnoměrně rozložena od začátku do konce. Ortografický přepis textu s označením 48 klíčových slov je uveden v Příloze č. 2.

Autorem BP byla pečlivě odposlechnuta a zaznamenávána kvantita u klíčových slov na úrovni fonetické. Byla zaznamenána i polodélka (viz klasifikace odchylek u Romaševské, 2014, s. 126–127 a s. 136–137) a slovní přízvuk. Podrobněji viz 5.1 níže.

Poté vedoucí práce jako rodilá mluvčí odposlechla všechny případy – jak kvantitu, tak slovní přízvuk.⁵ Na základě této percepční analýzy byla zpracována vrstva s hodnocením výslovnosti kvantity z hlediska fonologického, tj. pouze s využitím relace krátká (K) / dlouhá (D).

Výpis údajů z vrstev relevantních pro další analýzu (vrstvy 3 až 10) byly získány prostřednictvím skriptu. Data byla přenesena do tabulkového editoru Excel, ve kterém byla tříděna a dále zpracovávána. Pro výpočty, získání kontingenčních tabulek a tvorbu grafů byl použit program Statistica 12.0 (společnost StatSoft).⁶

⁵ Děkuji Mgr. Petře Poukarové, se kterou byly, jako s dalším foneticky vzdělaným rodilým mluvčím, konzultovány sporné případy.

⁶ Za pomoc při aplikaci skriptu a zpracování dat v programu Statistica děkuji vedoucí práce.

5. Výsledky

5.1 Globální údaje

5.1.1 Vyloučené případy

Jak bylo uvedeno v kapitole 4.4 z původního souboru 14 nahrávek byly 3 vyloučeny M1–M3. Konečný soubor tedy tvořily nahrávky 11 mluvčích F1–F11, z nichž každý obsahoval 48 cílových výskytů, dohromady 528 výskytů.

Bylo třeba vyřešit následující situaci. U mluvčích se objevily momenty, kdy bylo potřeba rozhodnout, zda určitý výskyt zahrnout do dalšího zpracování, či nikoliv, aby nebyla analýza těmito případy ovlivněna. Při vlastním zpracování se objevily případy dysfluence (přeroky, opakování atd.). Pro zpracování výsledků byly použity pouze realizace plynulé, bez jakéhokoli dalšího rušivého zvuku. Důvodem vyloučení bylo opakování celého slova nebo jeho části (*vážící – vážiči vážici* (F1), *číšnika – čis číšnika* (F3)), přerok *uklízí – uklízli* (F8), či výrazná odchylka na úrovni hlásky (*podlahu – podlánu* (F1), *hlavnímu – hlávnivu* (F8)). Výslovnostní odchylky typické pro ruskojazyčné mluvčí, resp. cizince, typu palatalizace souhlásek, nesprávná výslovnost palatálních hlásek *t', d', ň*, souhlásky *h, ř* apod. nebyly důvodem k vyloučení slova z poslechové analýzy kvantity samohlásek. Zajímavými případy pro vyloučení byla například taková realizace klíčového slova, kdy zanikla koncová samohláska nebo celá slabika a slovo se tak stalo dvouslabičným, např. *kolejí – kolej* (F3), *taková – tako(vá)* (F5). V některých případech byly v rámci slova realizovány dva, případně tři přízvuky, slovo se tak rozpadlo do více mluvnických taktů *chránící – 'chráni 'ci* (F5).

Tabulka 6 ukazuje pro jednotlivé mluvčí F1–F11 výchozí počet výskytů (48), počet vyloučených realizací a konečný počet případů, s nimiž se dál pracovalo.

Mluvčí	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9	F10	F11	Součet
Celkem	48	48	48	48	48	48	48	48	48	48	48	528
Vyloučeno	4	2	5	15	4	10	6	11	13	1	15	86
Pro analýzu	44	46	43	33	44	38	42	37	35	47	33	442
Vyloučeno (%)	8,3	4,2	10,4	31,3	8,3	20,8	12,5	22,9	27,1	2,1	31,1	16,3

Tab. 6: Počet vyloučených realizací a počet případů pro další analýzu (z hlediska mluvčích).

Počet vyloučených případů z celkových 48 na jednoho mluvčího se pohybuje od 2 do 15, střední hodnota počtu vyloučených případů je 6,0. Celkový počet vyloučených výskytů je 86 z 528, což představuje 16,3 %.

Níže uvedená tabulka 7 ukazuje počet vyloučených případů pro jednotlivé typy 1–8, a to v absolutních číslech i v procentech.

Typ	1	2	3	4	5	6	7	8	Součet
	KKK	DKK	KDK	KKD	DDK	DKD	KDD	DDD	
Celkem	66	66	66	66	66	66	66	66	528
Vyloučeno	8	9	9	8	17	13	9	13	86
Vyloučeno v %	12,1	13,6	13,6	12,1	25,8	19,7	13,6	19,7	16,3

Tab. 7: Počet vyloučených realizací a počet případů pro další analýzu (z hlediska typů).

Relativně větší počet vyloučených případů jsou slova s kombinacemi DDK, DKD, DDD. U prvního jmenovaného typu DDK je počet vyloučení 25,8 %, což je zhruba jedna čtvrtina, u zbývajících dvou je to 19,7 %, tj. zhruba pětina. Jsou to typy, které obsahují minimálně dvě dlouhé samohlásky. I když přechek, opakování apod. mohlo mít jinou příčinu, je možné, že k neplynulosti ve výslovnosti mohla přispět právě kumulace délek ve slově. U ostatních pěti typů je počet vyloučení 8, resp. 9 případů (12,1 %, resp. 13,6 %). Jedná se o všechny tři kombinace obsahující pouze jednu dlouhou slabiku, dále typ KDD se dvěma délkami na druhé a třetí pozici a KKK složený jen z krátkých slabik.

5.1.2 Realizace kvantity – základní údaje

Typ	1	2	3	4	5	6	7	8	Součet
	KKK	DKK	KDK	KKD	DDK	DKD	KDD	DDD	
Celkem	50	140	118	43	7	49	26	9	442
%	11,3	31,7	26,7	9,7	1,6	11,1	5,9	2,0	100,0

Tab. 8: Realizace: využití typů při produkci

Výše uvedená tabulka ukazuje, že kombinace krátká/dlouhá u tříslabičných slov nebyly realizovány se stejnou frekvencí. Nejčastější výslovností byla kombinace typu č. 2 DKK, tj. s dlouhou slabikou v první slabice, celkem se jednalo o 140 realizací (31,7 %). Přízvuk je

v češtině na první slabice a realizace DKK odpovídá vzoru z mateřského jazyka, kdy přízvučná slabika je delší než slabiky nepřízvučné. Druhou nejčastější kombinací je typ č. 3 KDK (celkem 118 realizací, 26,7 %). Shodně s typem DKK obsahuje pouze jednu dlouhou slabiku. Slovní přízvuk u typu KDK byl většinou přenášen na druhou slabiku. Nejmenší četnost realizace je u DDK – 7 (1,6 %), a u DDD – 9 (2,0 %), shoda tedy nedosahuje ani 5 %. Oba typy mají shodu dvou dlouhých slabik na začátku slova. Shoda u zbývajících typů KKK, KKD a DKD se pohybuje okolo 10–11 %, u KDD činí shoda 6 %.

Zdá se, že výše shody má souvislost s počtem krátkých/dlouhých vokálů ve slově, ale tento vztah není přímočarý. Lze říci, že krajní typy KKK a DDD nejsou mluvčími realizovány s příliš velkou shodou. Nízká četnost kombinace KKK je dokladem skutečnosti, že mluvčí neumějí realizovat slova bez prodlužování (přízvučné) slabiky.

Z typů obsahujících jeden dlouhý vokál je největší shoda s kanonickou realizací u DKK a KDK a jak už bylo uvedeno výše, výslovnost má patrně úzkou souvislost s realizací slovního přízvuku. U typu KKD je shoda s kanonickou realizací nízká, zdá se, že pro mluvčí je délka v poslední slabice obtížná.

U typů, které obsahují dva dlouhé vokály, je shoda obecně nižší. V rámci této skupiny klesají preference v pořadí DKD, KDD, DDK. Vícenásobná kvantita v rámci jednoho slova je pro mluvčí vzhledem k vlastnostem jejich mateřského jazyka nezvyklá.

Další tabulka uvádí shodu s kanonickou realizací podle jednotlivých typů.

Typ	1	2	3	4	5	6	7	8	Součet
	KKK	DKK	KDK	KKD	DDK	DKD	KDD	DDD	
Celkem	58	57	57	58	49	53	57	53	442
Shoda	15	44	27	23	5	24	18	9	165
Shoda (%)	25,9	77,2	47,4	39,7	10,2	45,3	31,6	17,0	37,3
Chybně (%)	74,1	22,8	52,6	60,3	89,8	54,7	68,4	83,0	62,7

Tab. 9: Realizace typů: výše shody s kanonickou výslovností (v %)

Celkem shoda s kanonickou výslovností činí 165 ze 442, což je 37,3 %, a chybná výslovnost je 62,7%. Lze říci, že případů s odchylnou výslovností je 1,7x více než správných. Jak vidíme z uvedené tabulky, největší shoda s kanonickou výslovností je u DKK, a to 77,2 %. Jedná se o typ, kdy je první (přízvučná) slabika dlouhá. Tento typ také mluvčí nejvíce preferovali při produkci (viz tab. 8), i když četnost rozšíření nebyla oproti ostatním typům tak

výrazná jako údaje týkající se shody s kanonickou realizací. U tří typů KKD, DKD a KDK se výše shody pohybuje od 40 do 50 %. Tyto typy obsahují jednu dlouhou slabiku nebo (u typu DKD) nejsou dvě dlouhé slabiky vedle sebe. U typu KDD činí shoda 31,6 %, tj. téměř třetina případů, u KKK je shoda 25,9 %, tj. asi čtvrtina. Nejnížší shoda je u typů DDK a DDD.

5.2 Podrobné hodnocení

5.2.1 Realizace kvantity z hlediska typů kombinace krátká/dlouhá

V tomto oddílu podrobněji rozebereme, jak byly realizovány jednotlivé typy. V předchozím oddílu jsou uvedeny údaje o shodě jednotlivých typů s kanonickou výslovností – tato data obsahuje i následující tab. 10 – viz tučně zvýrazněné údaje napříč tabulkou. Uvedená tabulka přináší hodnoty v absolutních číslech. Příloha č. 4 obsahuje pro každý jednotlivý typ samostatný graf, který názorně ukazuje, prostřednictvím kterých typů byl skutečně realizován s uvedením počtu realizací v procentech. Základem pro výpočet procentuálních hodnot je výchozí součet 66, neboť v grafu je uveden také počet vyloučených případů.

		1	2	3	4	5	6	7	8
	Realizace	KKK	DKK	KDK	KKD	DDK	DKD	KDD	DDD
	Kanonická								
1	KKK	15	7	30	6	0	0	0	0
2	DKK	2	44	4	0	0	7	0	0
3	KDK	1	23	27	3	2	1	0	0
4	KKD	18	2	11	23	0	2	2	0
5	DDK	3	31	6	2	5	1	1	0
6	DKD	3	18	5	1	0	24	2	0
7	KDD	7	5	25	2	0	0	18	0
8	DDD	4	7	10	9	0	8	3	9
	Celkem	53	137	118	46	7	46	26	9

Tab. 10: Realizace jednotlivých typů 1–8 (absolutní hodnoty). Kontingenční tabulka.

Z těchto procentuálních údajů vycházíme také v následujícím textu. Nulové (neobsazené) realizace jsou označeny v tab. 10.

Největší počet vyloučených případů je u typu DDK – 26 %. V obou případech typu DDD a DKD činí vyloučené případy 20 %, u ostatních typů se vyloučené případy pohybují od 12 % do 14 %.

Nyní projdeme postupně jednotlivé typy 1–8 v uvedeném pořadí.

U **KKK** je shoda s kanonickou výslovností 23 %, mluvčí však preferují KDK 45 %. Preference KDK oproti kanonickému KKK je tedy dvojnásobná. Typ KDK má ve druhé slabice dlouhou samohlásku – je pravděpodobné, že často bude na této slabice také realizován slovní přízvuk. Pro výchozí kombinaci KKK se uplatnily ještě kombinace DKK a KKD (obě obsahují pouze jeden dlouhý vokál). Čtyři kombinace zůstaly neobsazeny – jsou to kombinace se dvěma dlouhými vokály.

U **DDK** je shoda s kanonickou výslovností ze všech typů největší a činí 67 %, což je dobře vidět i v absolutních hodnotách (44 realizací z původních 66). (Odečteme-li 9 vyloučených výskytů, stoupne shoda na 77,2 % – viz oddíl 5.1.2 výše.). Četnost realizací nad 10 % je u tohoto typu ještě u kombinace DKD (11 %). Další dvě kombinace (KDK a KKK) jsou obsazeny minimálně, čtyři zůstaly neobsazeny. Tři z těchto neobsazených typů jsou jako u předchozího typu KKK kombinace se dvěma dlouhými vokály.

KDK má druhou největší shodu s kanonickou výslovností 41 % a 35 % mluvčích preferuje výslovnost DKK, což je také vysoká shoda. Tyto dva typy pokrývají dohromady tři čtvrtiny všech realizací typu KDK. Jejich společnou charakteristikou je realizace jedné dlouhé slabiky.

Ostatní typy jsou obsazeny minimálně nebo vůbec.

U **KKD** je shoda s kanonickou výslovností také relativně vysoká a činí 35 % a 27 % mluvčích preferuje výslovnost KKK. Z výslovnosti KKK je zřejmé, že mluvčím dělá potíže vyslovit dlouhou samohlásku v poslední slabice. Třetí největší shoda je u realizace KDK – u tohoto typu došlo k posunu pozice dlouhého vokálu. U DKD, DKK, a KDD výslovnost činí 3 %, DDD a DDK zůstaly neobsazené.

U **DDK** je shoda s kanonickou výslovností ze všech typů nejmenší a činí jenom 8 %. Mluvčí tady preferují jedinou kombinaci, a to DKK 47 %. Ostatní typy jsou obsazeny nízkým počtem výskytů, typ DDD není zastoupen ani jednou realizací. U tohoto typu bylo také nejvíce vyloučených případů – 26 %.

U **DKD** je shoda s kanonickou výslovností opět poměrně vysoká, a to 36 %. Spolu s tím byla ve 27 % realizována výslovnost DKK, to znamená, že mluvčí nedostatečně vyslovili dlouhý vokál v poslední slabice. Ostatních šest typů bylo při realizaci využito minimálně nebo vůbec.

Je nutné uvést, že u tohoto typu došlo u 20 % případů k vyloučení.

U **KDD** je shoda s kanonickou výslovností 27 %, převažuje výslovnost KDK 38 %. Podobně jako u příslušných kombinací výše je z této preference vidět, že mluvčí mají problém s výslovností koncového dlouhého vokálu. Menší shoda (11 %) se objevuje u typu KKK, u ostatních je ještě menší nebo nulová.

Typ **DDD** je jediným typem, u kterého nejvyšší hodnoty dosahuje počet vyloučených výskytů oproti konkrétnímu typu pro realizaci. U ostatních typů, i u těch, u kterých byla relativně velká skupina vyloučených případů, existoval vždy alespoň jeden typ, kterému dávali mluvčí přednost. U typu DDD je 5 kombinací, mezi které se zhruba rovnoměrně rozloží realizace tohoto typu. Jsou to kombinace DKK, KDK, KKD, DKD a kanonická realizace DDD, shoda se pohybuje od 11 % do 17 %.

5.2.2 Realizace kvantity z hlediska slovních druhů

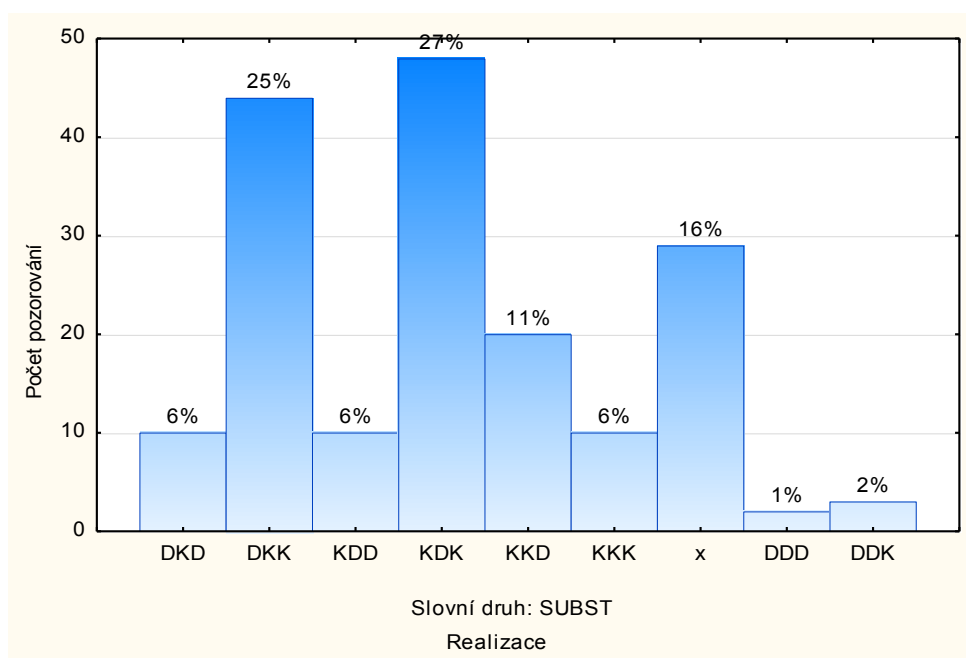
Jak bylo zmíněno výše, byly analyzovány tři slovní druhy (podstatné jméno, přídavné jméno, sloveso). Grafy 6, 7, 8 zobrazují využití jednotlivých typů 1–8 pro výše uvedené slovní druhy. V grafech jsou zaneseny také údaje o počtu vyloučených případů (x). U sloupců jsou uvedeny procentuální hodnoty, základem pro výpočet je celkový počet položek, tj. případů (x).⁷

Co se týká počtu vyloučených případů, není mezi analyzovanými slovními druhy rozdíl, u všech slovních druhů je to 16 %. Ovšem u jednotlivých typů 1–8 lze vyzorovat určité preference. Největší shoda ze sledovaných slovních druhů je u typu DKK u adjektiv – 35 %, oproti substantivům, kde má DKK shodu 25 %, a verbům se shodou 18 %. Druhý největší počet shodných realizací je typ KDK u verb, a to 30 %. U substantiv je typ KDK zastoupen v podstatě shodně 27 %, ovšem u adjektiv je shoda výrazně nižší, a to jen 10 %.

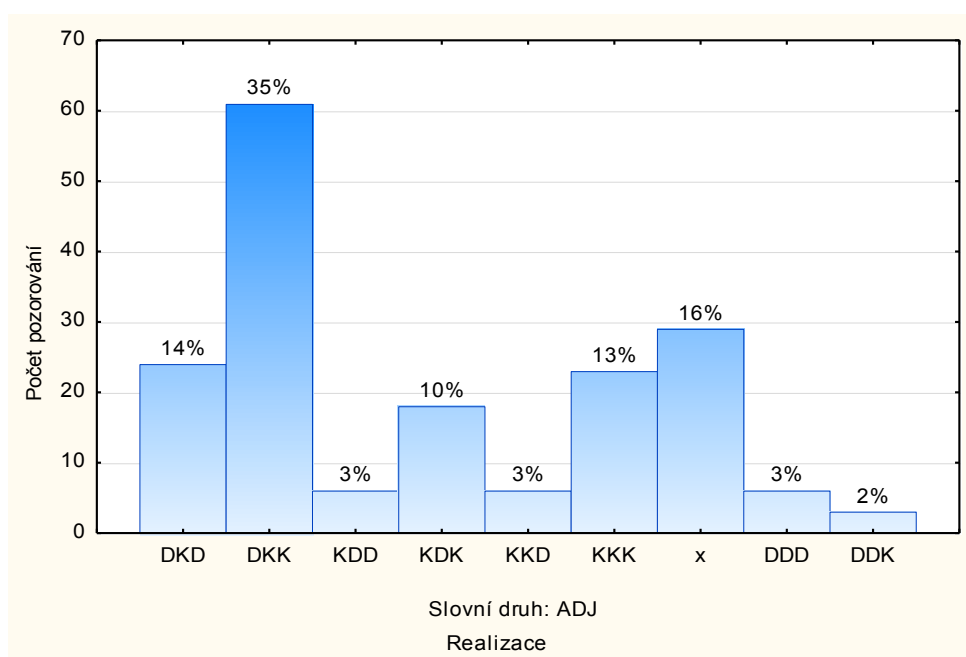
U adjektiv a verb se objevuje jeden preferovaný typ, a to pro adjektiva DKK a pro verba KDK. U substantiv jsou s vysokou shodou realizovány oba tyto typy.

Co se týká ostatních typů, pouze u sloves se objevuje poněkud výraznější shoda, a to ve prospěch typu DKK (18 %), ostatní typy nedosahují 15 %.

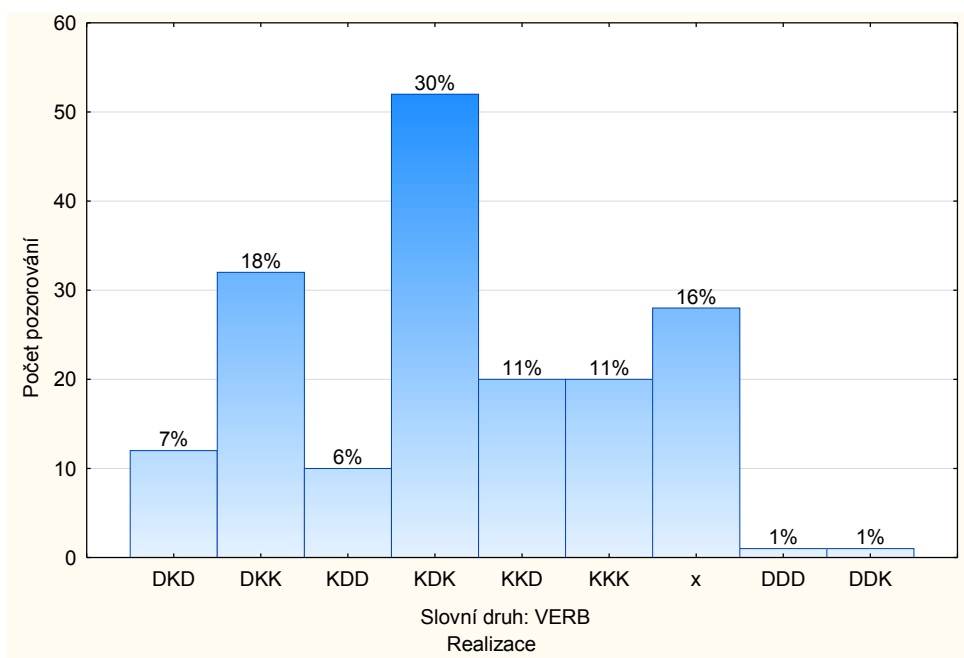
⁷ Pozn. Pořadí sloupců (typů) je vzhledem k automatickému řazení v programu Statistica odlišné od základního pořadí 1–8 užívaného v této práci.

Graf č. 6: Realizace: využití typů při produkci z hlediska slovních druhů – substantiva.

Graf č. 7: Realizace: využití typů při produkci z hlediska slovních druhů – adjektiva.

Graf č. 8: Realizace: využití typů při produkci z hlediska slovních druhů – verba.

5.2.3 Realizace kvantity z hlediska mluvčích

V tomto oddílu se zaměříme na realizaci kvantity z pohledu mluvčích. V Příloze č. x je uvedena tabulka s údaji o využití typů bez ohledu na výchozí kanonickou realizaci, a to v absolutních hodnotách. Tato příloha dále obsahuje souhrnný graf s dílčími grafy pro jednotlivé mluvčí, včetně vyloučených případů. Toto zobrazení nabízí názorné srovnání individuálních preferencí.

Na grafech (viz Příloha 4) je dobře vidět, že největší počet vyloučených případů je u mluvčích F4 a F11, u obou 15 případů ze 48. Nejmenší počet vyloučených výskytů je u mluvčí F10, a to 1 případ.

Pro větší přehlednost byla vytvořena níže uvedená tabulka 11, která ukazuje typy, jež mluvčí nejvíce preferují. Uvedeny jsou typy, které mluvčí užili s četností 10 a více. Je zřejmé, že nejfrekventovanější jsou typy DKK (četnost 10 a více se objevila u 9 mluvčích) a KDK (četnost nejméně 10 je u 6 mluvčích). V posledním sloupci tabulky je také údaj o vyloučených případech, četnost nejméně 10 se objevuje u 5 mluvčích. U dvou mluvčích (F9 a F11) nedosáhl žádný z typů na četnost alespoň 10 výskytů téhož typu. Je možné, že jednou z příčin rovnoměrného využití typů u těchto mluvčích je vysoký počet vyloučených případů.

V téže tabulce je zároveň označeno, které typy se u jednotlivých mluvčích vůbec nevyskytly (viz buňky „NE“). Nulová realizace se týkala pouze dvou typů, a to DDK a DDD.

Zjištěné údaje korespondují s tendencemi, které byly popsány v oddílech výše.

Mluvčí	KKK	DKK	KDK	KKD	DDK	DKD	KDD	DDD	Vylouč.
F1		19	14		NE			NE	
F2		12			NE				
F3		10	11		NE				
F4		10			NE			NE	15
F5		17	18		NE			NE	
F6		12	13		NE				10
F7		11	11						
F8		16	15		NE			NE	11
F9									13
F10		19						NE	
F11					NE				15

Tab. 11: Realizované typy s četností 10 a více. NE – typy s nulovou realizací

Následující tabulka přináší zjištěné údaje zpracované bez ohledu na počet vyloučených případů, a to v %.

Mluvčí	KKK	DKK	KDK	KKD	DDK	DKD	KDD	DDD	Součet
F1	9,1	43,2	31,8	6,8	0,0	6,8	2,3	0,0	100
F2	19,6	26,1	19,6	13,0	0,0	8,7	6,5	6,5	100
F3	9,3	23,3	25,6	7,0	0,0	18,6	11,6	4,7	100
F4	0,0	39,4	24,2	27,3	0,0	3,0	6,1	0,0	100
F5	0,0	38,6	40,9	0,0	0,0	15,9	4,5	0,0	100
F6	15,8	31,6	34,2	10,5	0,0	2,6	2,6	2,6	100
F7	21,4	26,2	26,2	9,5	4,8	4,8	4,8	2,4	100
F8	0,0	43,2	40,5	5,4	0,0	8,1	2,7	0,0	100
F9	11,4	11,4	20,0	14,3	5,7	22,9	11,4	2,9	100
F10	14,9	40,4	12,8	6,4	6,4	14,9	4,3	0,0	100
F11	21,2	21,2	18,2	12,1	0,0	15,2	9,1	3,0	100
%	11,3	31,7	26,7	9,7	1,6	11,1	5,9	2,0	100

Tab. 12: Realizace: využití typů při produkci z hlediska mluvčích (v %). Červená barva – četnost realizací 30 % a více, modrá barva četnost 20 % a více.

I zde je vidět, že nejvíce obsazené jsou typy DKK a KDK, u nichž je celkový počet realizací 31,7 % (DKK) a 26,7 % (KDK). Také z hlediska mluvčích je využití těchto dvou typů pro realizaci klíčových slov vysoké. Z 22 možností (11 mluvčích x 2 typy) pouze ve 3 případech nedosahuje míra realizace 20 %. V tabulce 12 jsou červenou barvou označeny hodnoty realizace nejméně 30 % a modrou barvou od 20 % do 29 %. Nejméně ve 40 % případů realizovali typ DKK 3 mluvčí a typ KDK 2 mluvčí, přičemž mluvčí F8 využil oba tyto typy ve více jak 40 %. U dalších 3 mluvčích dosáhlo využití obou těchto typů nejméně 30 %. Všichni mluvčí realizovali alespoň jeden z těchto typů minimálně ve 20 %. Nicméně ne u všech mluvčích byl typ DKK nebo KDK jednoznačně preferovaný. Například mluvčí F2 využil typ KKK ve stejné míře jako KDK (19,6 %) a typ DKK byl realizován jen o něco více (26,1 %). Obdobné rozložení typů najdeme i u mluvčího F7 a F11 (u posledně jmenovaného mluvčího s nižší mírou shody). Podobně u F3 nebyl rozdíl v preferenci DKK a KDK oproti ostatním typům tak velký. U mluvčího F9 jsou preferovanými typy KDK a DKD (s četností realizací spíše nižší, pohybující se okolo 20 %). U žádných jiných typů než u DKK a KDK se nevyskytlo využití v míře přesahující 30 %, pouze v pěti případech (3x KKK, 1x KKD, 1x DKD) dosáhla realizace 20 %.

6. Závěr

V této práci jsme se zabývali analýzou kvantity tříslabičných slov u ruskojazyčných nerodilých mluvčích češtiny. V teoretické části byly nejprve srovnány vokalické systémy češtiny a ruštiny a představeny největší výslovnostní potíže Rusů v češtině.

V praktické části byl proveden výzkum. Materiálem pro tento výzkum byly nahrávky čteného textu, výchozí skupinu mluvčích tvořilo 14 respondentů (11 žen a 3 muži). Vlastní skupinu pro analýzu tvořily nahrávky žen (muži byli vyloučeni vzhledem k logopedické vadě jednoho z nich a celkově malému počtu). Jednalo se o skupinu studentů ve věku 17 až 24 let, kteří studovali češtinu 8 měsíců až 2 roky.

Pro nahrávku byl sestaven čtený text o délce 576, který obsahoval soubor 95 výskytů cílových tříslabičných slov. Z nich bylo vybráno 48 klíčových slov pro další analýzu. Tato klíčová slova rovnoměrně pokrývala 8 kombinačních typů pro výskyt krátkého (K) a dlouhého vokálu (D) ve slově a tři slovní druhy – podstatné jméno, přídavné jméno, sloveso.

Pořízené nahrávky byly zeditovány, označovány pro potřeby výzkumu a byla provedena poslechová analýza souboru klíčových slov. Získané údaje byly dále zpracovány. Na začátku byly stanoveny tři hypotézy A–C. Byla provedena popisná statistika. V další fázi výzkumu bude vhodné ověřit, zda jsou zjištěné tendence statisticky významné.

Celkově bylo k dispozici 528 případů (48 slov x 11 mluvčích). Z podrobné poslechové analýzy bylo vyloučeno 86 případů (16,3 %), soubor k analýze tak obsahoval 442 položek. Důvodem k vyloučení byly různé odchylky od předepsaného textu (přechyby, opakování, záměny apod.). U jednotlivých mluvčích se počet vyloučených realizací pohyboval od 2,1 % do 31,1 %, to znamená, že mluvčí se mezi sebou z hlediska plynulosti projevu lišili. Co se týká typů, nejvíce vyloučených případů je typu DDK (25,8 %) a dále DKD a DDD (cca 20 %). Jsou to typy, které obsahují minimálně dvě dlouhé samohlásky. Podle získaných údajů lze usuzovat, že jednou z příčin obtíží, které vedly k přechybům, opakování atd. klíčového slova, mohla být kvantita slov, která je předmětem našeho výzkumu.

Nejdříve jsme zkoumali, jaké typy kombinace K/D využívají mluvčí při produkci. Ukázalo se, že typy nejsou využívány rovnoměrně. Mluvčí jednoznačně preferovali dva typy, a to DKK a KDK, které užili v 31,7 % případů (DKK), resp. 26,7 % (KDK). Jedná se o typy s jedním dlouhým vokálem. Zde vidíme možný vliv mateřského jazyka, neboť v ruštině není kvantita fonologická a využívá se jako průvodní jev slovního přízvuku – u typu KDK docházelo často k realizaci slovního přízvuku na druhé slabice. Nejnížší využití při realizaci měly typy DDK, DDD a KDD, které obsahují dva dlouhé vokály.

U typů DKK a KDK byla také největší shoda realizace a kanonické výslovnosti. Shoda činila pro typ DKK 77,2 % a pro typ KDK 47,4 %. Obdobnou shodu s kanonickou výslovností jako KDK vykazuje dále typ DKD 45,3 %. Na shodu zhruba 40 % dosahuje ještě typ KKD. Nejnižší shoda je u typů DDK a DDD. Uvedené procentuální údaje vycházejí ze základu 442, tj. bez vyloučených případů. Na základě popisné statistiky se ukazuje, že shodně s kanonickou realizací bylo až na jeden typ realizováno méně než polovina případů, tj. že realizace kvantitativně neodpovídá kanonické výslovnosti (viz hypotéza A: H_1) a úspěšnost realizací se u jednotlivých typů liší (viz hypotéza B: H_1). Jak už bylo uvedeno, zjištěné tendence bude třeba ověřit statistickými testy.

U zkoumaných 8 typů lze vysledovat různé preference v případech, kdy se výslovnost odlišovala od kanonické výslovnosti. Zde byly zpracovávány údaje včetně vyloučených případů (tj. základ je 528 položek), neboť četnost vyloučených případů může charakterizovat příslušný typ. U DKK, jakožto typu s výraznou shodou realizace s kanonickou výslovností, se neobjevuje preference žádného dalšího typu. U typu KKK preferovali mluvčí místo kanonické výslovnosti typ KDK (45 %). U následujících typů se objevují dvě preferované realizace – kanonická spolu s dalším typem: Výchozí typ KDK spolu s kanonickou realizací (41 %) využívá pro realizaci typ DKK (35 %). U typu KKD je spolu s kanonickým typem KKD (35 %) využíván typ KKK (27 %) a u typu DKD je s kanonickou realizací (36 %) využit typ DKK (27 %). Při realizaci typu KDD upřednostňovali mluvčí typ KDK (38 %) a dále kanonický KDD (27 %). U typu DDK mluvčí preferují realizaci jednoznačně jako DKK (47 %). U typu DDD jako u jediného typu přesahoval počet vyloučených případů shodu v realizaci prostřednictvím určitého typu.

Dalším sledovaným parametrem bylo zařazení klíčového slova ke slovnímu druhu (substantiva, adjektiva, verba). Počet vyloučených případů byl u všech tří slovních druhů shodný (16 %). Preference se objevují ve využití typů. Největší shodu vykazuje typ DKK u adjektiv – 35 %. U substantiv byl typ DKK užit ve 25 % případů a u verb v 18 %. U verb je preferovaným typem KDK, byl realizován ve 30 %. U substantiv je tento typ KDK využit v obdobné míře (27 %), ovšem u adjektiv je využití tohoto typu výrazně nižší, jen 10 %. Realizace kvantitativně se u klíčových slov liší s ohledem na jejich příslušnost ke slovnímu druhu (viz hypotéza C: H_1), opět bude nutné statistickou významnost rozdílu ověřit.

Bylo zjištěno, že i jednotliví mluvčí se mezi sebou v realizaci kvantitativně liší.

Domníváme se, že námi předložená práce je užitečná nejen z hlediska teoretických poznatků, ale její výsledky mohou být aplikovány v pedagogické praxi. Vzorky nahrávek mohou sloužit k demonstraci výslovnosti při výuce nebo k tvorbě poslechových cvičení.

7. Výhledy:

Získaný zvukový materiál a užitý metodický postup umožňuje pokračovat v navazujícím výzkumu.

Podrobnější analýza může být věnována odchylkám od kanonické výslovnosti s ohledem na počet odchylek a jejich pozici ve slově (první, druhá, třetí slabika), zejména v souvislosti s realizací slovního přízvuku.

Detailnější analýze by bylo možné podrobit jednotlivá klíčová slova. Realizace výslovnosti totiž může být ovlivněna také samotným lexémem nebo konkrétním slovním tvarem.

Bylo by užitečné rozšířit analyzovaný soubor, tak aby zjištěné tendence byly podloženy větším množstvím dat. Z výchozího textu byl analyzován zhruba poloviční počet případů. Při editaci zvukových nahrávek se již počítalo s pokračováním výzkumu, byl označován celý soubor tříslabičných slov. Lze tedy plynule navázat a počet dat zpracovávaný v této bakalářské práci zhruba zdvojnásobit. Jak výsledky ukázaly, liší se mezi sebou preference jednotlivých mluvčích, proto by bylo užitečné pořídit také nové nahrávky a zahrnout další aspekty, např. pohlaví (v práci byly analyzovány pouze projevy žen) a úroveň pokročilosti, neboť, jak bylo uvedeno v teoretické části, obtíže při zvládnání kvantity u ruskojazyčných mluvčích přetrvávají.

V práci jsme srovnávali realizaci s kanonickou výslovností. Zajímavé by bylo srovnání realizací nerodilých mluvčích s rodilými mluvčími a také nerodilých mluvčích s různým mateřským jazykem.

Data získaná při poslechové analýze mohou sloužit ke srovnání percepce nerodilého a rodilého mluvčího a mezi rodilými mluvčími navzájem.

Seznam použité literatury

- Boersma, P. & Weenink, D. (1992–2014): *Praat: doing phonetics by computer*. (Version 5.0.10, staženo květen 2015), <http://www.praat.org>.
- ČECHOVÁ, M. (2011): *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - Pedagogické nakladatelství
- Petr, J. a kol. (1986): *Mluvnice češtiny I*. 1. vyd. Praha: Akademia
- Hála, B. (1960): *Fonetické obrazy hlásek českých, slovenských, francouzských, německých: spolu se srovnávacím popisem výslovnosti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství
- Hála, B. (1962): *Uvedení do fonetiky češtiny na obecně fonetickém základě*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd
- Kopeckij, L. V. (1960): *Výklady z ruské fonetiky a fonologie: určeno pro posluchače fakulty společenských věd v Praze*. 2., opr. a dopl. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství
- Krčmová, M. (2007): *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta
- Palková, Z. (1997): *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum, 2. vyd.
- Palková, Z. (1989): *Základy české výslovnosti pro cizince*. Praha: SPN
- Ramasheuskaya, K. (2014): *Specifika češtiny ruských studentů (se zaměřením na vybrané fonetické a morfosyntaktické jevy)*. Univerzita Karlova v Praze. Disertační práce, nepublikováno.
- Romaševská, J. (Katsiaryna Ramasheuskaya) (2007): *Vybrané výslovnostní problémy při studiu češtiny jako cizího jazyka: výuka na pozadí ruštiny*. FF UK. Diplomová práce, nepublikováno.
- Romportl, M. (1977): *Stručná fonetika ruštiny*. Praha: SPN
- Skarnitzl, R. & Volín, J. (2012): Referenční hodnoty vokálních formantů pro mladé dospělé mluvčí standardní češtiny. *Akustické listy*, **18**, s. 7-11
- Skarnitzl, R. (2012): Dvojí *i* v české výslovnosti. *Naše řeč*, **95/3**, s. 141-153.
- Skarnitzl, R. – Šturm, P. & Volín, J. (2016): *Zvuková báze řečové komunikace*. Praha: Karolinum.
- Буланин, Л. Л. (1970): *Фонетика современного русского языка*. Москва: Высш. шк.,
- Гвоздев, А. Н. (2009): *Современный русский литературный язык*. Изд. 6., исправленное и дополненное. Москва: URSS
- Калита, И. (2002): *Фонетика русского языка*. Изд. 1. Усти-над- Лабем: Университет Я.Е. Пуркине в Усти-над- Лабем

Seznam příloh

Příloha č. 1 Ortografický přepis textu s označením odchylek od předepsané podoby.

Příloha č. 2 Ortografický přepis textu s označením analyzovaných klíčových slov.

Příloha č. 3 Realizace typů 1–8 (grafické zobrazení s uvedením % hodnot).

Příloha č. 4 Využití typů při produkci z hlediska mluvčích.

PŘÍLOHY

Příloha č 1. Ortografický přepis textu s označením odchylek od předepsané podoby.

Vysvětlivky: **tučné písmo** – slovo ze souboru tříslabičných slov

žluté pozadí – označení slova, ve kterém nastala odchylka

zelené pozadí – popis odchylky, realizace

Ukázka z nahrávky mluvčí F1.

Ježek

Jednoho **krásného** večera se pěšinou mezi stromy **vraceli** studenti na koleje.

Bylo okolo **deváté** hodiny a už měli **procházky přece-přeče** jenom dost.

“Slyšíš, jak **hezky-chezky zpívají** tihle **ptáci?**” - **přeřek pr ptáci** ukazuje jeden **kamarád** nahoru.

Ano, odpověděl **kýváním** hlavy-chlavy student **s párátkem** v puse.

Chvilí pozorovali **černého** kosa a vedle **sedící** kosici.

Ale co tady **dělají** v tuhle pozdní dobu? Neměli by už spát?

Teď už občas **létává** sova, **noční pták**. - **opakování noční pták noční pták**.

A ráno je někdy slyšet **slavíka** tamhle vzadu.

“A my se taky **vrátíme** raději domů. Musíme dopsat **úkoly** z toho **Máchova** projektu.”

Před budovami **kolejí** uslyšeli **nějaké** zvuky.

Občas tudy projedou **strážníci** naproti k restauraci, kterou spolu **s nádražím** pravidelně **sledují**. - **záměna studují** Ale tohle nebyl zvuk auta.

I když z toho byli **nervózní** jenom trochu, rozhodli se pro **stezku** - **záměna hlásky stežku**, kterou byly cesty **zkráceny** směrem **k hlavnímu** vchodu.

Brzy se objevila **příčina** jejich strachu. Nedaleko **nízkého** **keře ležel** - **přeřeky kter které lezl ležel zraněný** ježek. Nemohl chodit.

Zatímco se dva studenti **hádali** mezi sebou, kterak **malému** ježkovi pomoci, třetí student **váhání nepodlehl** - **přeřek, opakování nepohd nepodhlel** a vzal ježka do dlaní. Bylo rozhodnuto.

“O ježka **můžeme** pečovat, dokud **nebude** schopen se o sebe pořádně starat zase sám.”

Ježeček **vážící** - **záměna hlásky, opakování važíčí vážící** sotva dvě stě gramů se studentovi vešel do kapsy **u** - **přeřek v u** bundy.

Obávali se trochu **potíží** - **přeřek propotíží** během **kontroly** dole na recepci, protože byly **zpřísněny** - **záměna hlásky zpřízněny** předpisy pobytu na kolejích.

Ale nakonec ježka **pronesli** kolem **vrátnice** bezpečně nahoru.

Od toho **večera** začal tedy ježek **pobývat** jako pacient na koleji. Ránu mu **naši** - **přeřek, opakování náš naši lékaři** ihned vyčistili a obvázáli a dali mu napít.

Každé - **záměna hlásek každě** odpoledne **nosili** studenti **ježkovi** larvy hmyzu,

které kupovali v **obchodě** nedaleko školy. Předtím hledali v knížkách, jaké jsou ježkovy **jídelní** zvyky.

Ve dne ježek **pospával** někde pod stolem. V noci **procházel** pokojem sem a tam a **vypuštění** pomalu **trénoval** všechny čtyři nožky.

Po čase se ale **studenti** začali bát, že ježka **uslyší** někdo ze sousedů.

Jedna sousedka totiž není zrovna **přátelské** povahy. Opakovaně **říkává** nepravdy a často **závidí** lidem jejich **úspěšný** život.

Jeden student **plánoval** okamžitě a s chutí, že ježkovi **poskládá** domeček ze staré krabice nebo **vyrobí** nějakou jinou skrýš.

Přes noc **někdy** **opakování ně někdy** **nechali** ježka v **místnosti** vedle kuchyňky.

Ráno ale **museli podlahu** – **záměna hlásek** **musili podlanu** pečlivě zamést, protože byla obvykle **pokryta** **zbytky** **záměna hlásek** **zbytku** **ježkovy** **večeře** – **opakování vječeře** **večeře**. Tuhle například objevili **hromádku** slupek od ořechů.

A nepořádek by určitě **nerada** viděla uklízečka. Navíc i uklízečka by si mohla ježka všimnout. Tohle ale nebyla **taková** katastrofa. Studenti **věděli** docela dobře, jaký má uklízečka program.

Všechny **úterní** směny **pracuje** nahoře v **desátém** patře. Ve středu **uklízí pokoje** **opakování** **uklíz pokoje uklízí pokoje** na druhém bloku. Ve čtvrtek **umývá** prostor v **přízemí** okolo recepcy a dále má na starosti **suterén** s koupelnami.

Pokaždé proto **schovali** ježka tam, kde se v tu dobu **uklízet** nemělo.

“Vždycky **dáváte** pozor, aby vás nikdo neviděl,” ujišťoval se jeden student.

Takhle **ježka** – **opakování hlásky** **ježka** **skrývali** asi dva týdny.

Ježek – **opakování jeze ježek** se brzy úplně zotavil. Ztratil dokonce obvaz **chránící** nožičku, která byla zraněna.

Jednou ale studenti **nemohli** ježka objevit. Postupně **hledali** všude možně skoro hodinu. Už to vypadalo, že se opravdu **vzdávají** naděje, že ježka najdou.

Jeden student, který jako **brigádník** **dělal** – **vypuštění hlásky** **děla** **číšníka** vedle v restauraci, prohlásil,

že už má toho **hledání** docela dost. Že už jenom **vrávorá** **chodbou** – **záměna hlásky** **chodbu** z jednoho konce na druhý, že se ale **podívá** ještě **poblíž** – **opakování** **po poblíž poblíž** budovy, jestli **se** – **záměna že** ježek **nedostal** nějak ven.

Když si obouval **vysoké** boty, vykřikl **bolestí** hodně nahlas, až se ostatní ptali, co se stalo. “Podívejte se.”

Najednou se u **přeřek o u** všech objevily **zářivé** obličejce. “My tady **úpíme** **žalem** a on si tu klidně pochrupuje.”

Ježkovi **spícímu** v botě, bylo všechno opravdu úplně jedno.

Příloha č. 2. Ortografický přepis textu s označením analyzovaných klíčových slov.

Ježek

Jednoho **krásného** večera se pěšinou mezi stromy **vraceli** studenti na koleje.

Bylo okolo **deváté** hodiny a už měli **procházky** přece jenom dost.

“Slyšíš, jak hezky **zpívají** tihle ptáci?” ukazuje jeden **kamarád** nahoru.

Ano, odpověděl **kýváním** hlavy student **s lízátkem/ s párátkem** v puse. Chvíli pozorovali **černého** kosa a vedle **sedící** kosici.

Ale co tady **dělají** v tuhle pozdní dobu? Neměli by už spát? Teď už občas **létává** sova, noční pták. A ráno je někdy slyšet **slavíka** tamhle vzadu.

“A my se taky **vrátíme** raději domů. Musíme dopsat **úkoly** z toho **Máchova** projektu.

Před budovami **kolejí** uslyšeli **nějaké/podivné** zvuky.

Občas tudy projedou **strážníci** naproti k restauraci, kterou spolu **s nádražím** pravidelně sledují.

Ale tohle nebyl zvuk auta.

I když z toho byli **nervózní** jenom trochu, rozhodli se pro stezku, kterou byly cesty **zkráceny** směrem **k hlavnímu** vchodu.

Brzy se objevila **příčina** jejich strachu. Nedaleko **nízkého** keře ležel **zraněný** ježek. Nemohl chodit.

Zatímco se dva studenti **hádali** mezi sebou, kterak **malému** ježkovi pomoci,

Třetí student **váhání** nepodlehl a vzal ježka do dlaní. Bylo rozhodnuto.

“O ježka **můžeme** pečovat, dokud **nebude** schopen se o sebe pořádně starat zase sám.”

Ježeček **vážící** sotva dvě stě gramů se studentovi vešel do kapsy u bundy.

Obávali se trochu **potíží** během **kontroly** dole na recepci, protože byly **zprísněny předpisy** pobytu na kolejích. Ale nakonec ježka **pronesli** kolem **vrátnice** bezpečně nahoru.

Od toho **večera** začal tedy ježek **pobývat** jako pacient na koleji. Ránu mu naši **lékaři** ihned vyčistili a obvázáli a dali mu napít.

Každé odpoledne **nosili** studenti **ježkovi** larvy hmyzu, které kupovali **v obchodě** nedaleko školy. Předtím hledali v knížkách, jaké jsou ježkovy **jídelní** zvyky.

Ve dne ježek **pospával** někde pod stolem. V noci **procházel** pokojem sem a tam a pomalu **trénoval** všechny čtyři nožky.

Po čase se ale **studenti** začali bát, že ježka **uslyší** někdo ze sousedů.

Jedna sousedka totiž není zrovna **přátelské** povahy. Opakovaně **říkává** nepravdy a často **závidí** lidem jejich **úspěšný** život.

Jeden student **plánoval** okamžitě a s chutí, že ježkovi **poskládá** domeček ze staré krabice nebo **udělá/vyrobí** nějakou jinou skrýš.

Přes noc někdy **nechali** ježka **v místnosti** vedle kuchyňky. Ráno ale **museli podlahu** pečlivě zamést, protože byla obvykle **pokryta** zbytky **ježkovy** večeře. Tuhle například objevili **hromádku** slupek od ořechů.

A nepořádek by určitě **nerada** viděla uklízečka. Navíc i uklízečka by si mohla ježka všimnout.

Tohle ale nebyla **taková** katastrofa. Studenti **věděli** docela dobře, jaký má uklízečka program.

Všechny **úterní** směny **pracuje** nahoře v **desátém** patře. Ve středu **uklízí** pokoje na druhém bloku. Ve čtvrtek **umývá** prostor **v přízemí** okolo recepce a dále má na starosti **suterén** s koupelnami.

Pokaždé proto **schovali** ježka tam, kde se v tu dobu **uklízet** nemělo.

“Vždycky **dáváte** pozor, aby vás nikdo neviděl,” ujišťoval se jeden student.

Takhle ježka **skrývali** asi dva týdny.

Ježek se brzy úplně zotavil. Ztratil dokonce ob vaz **chránící** nožičku, která byla zraněna.

Jednou ale **studenti nemohli** ježka objevit. Postupně **hledali** všude možně skoro hodinu. Už to vypadalo, že se opravdu **vzdávají** naděje, že ježka najdou.

Jeden student, který jako **brigádník** dělal **číšníka** vedle v restauraci, prohlásil, že už má toho **hledání** docela dost. Že už jenom **vrávorá** chodbou z jednoho konce na druhý, že se ale **podívá** ještě poblíž budovy, jestli se ježek **nedostal** nějak ven.

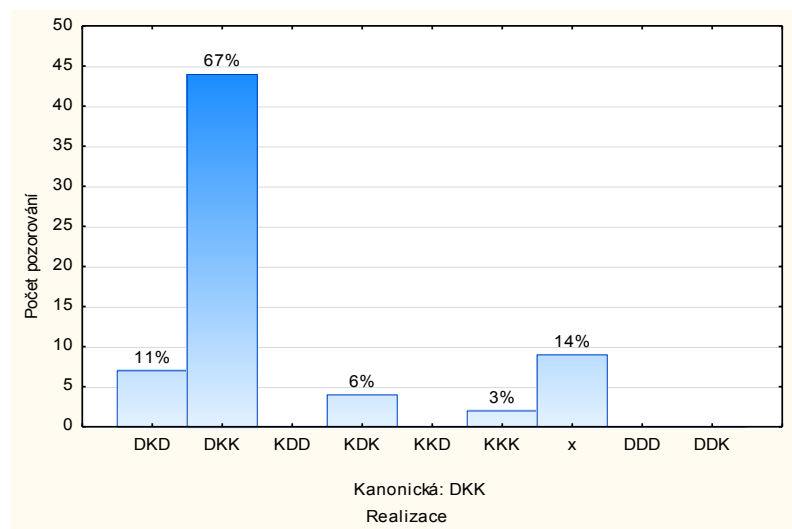
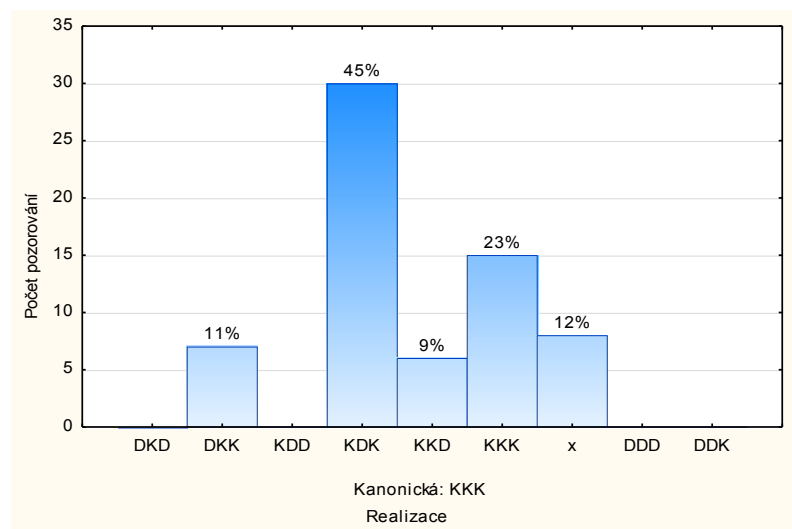
Když si obouval **vysoké** boty, vykřikl **bolestí** hodně nahlas, až se ostatní ptali, co se stalo. “Podívejte se.”

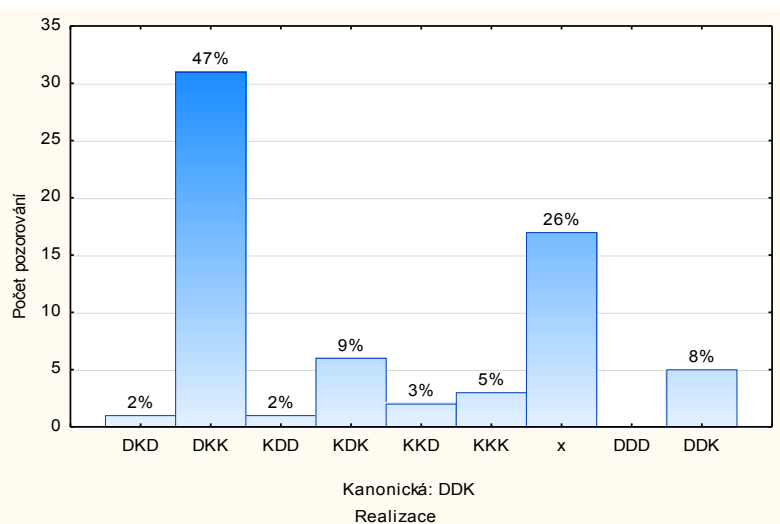
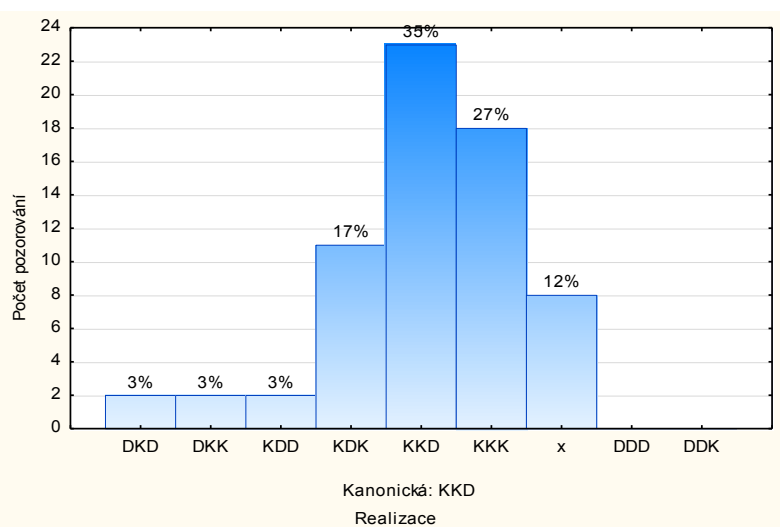
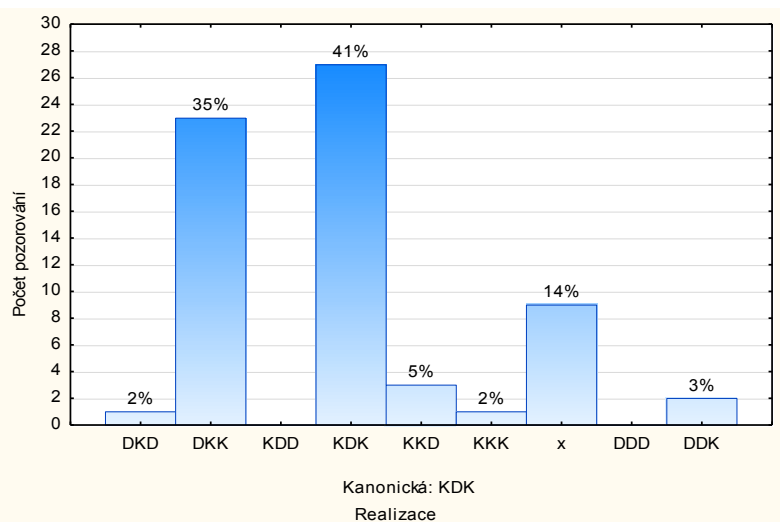
Najednou se u všech objevily **zářivé** obličeje. “My tady **úpíme/sténáme** žalem a on si tu klidně pochrupuje.”

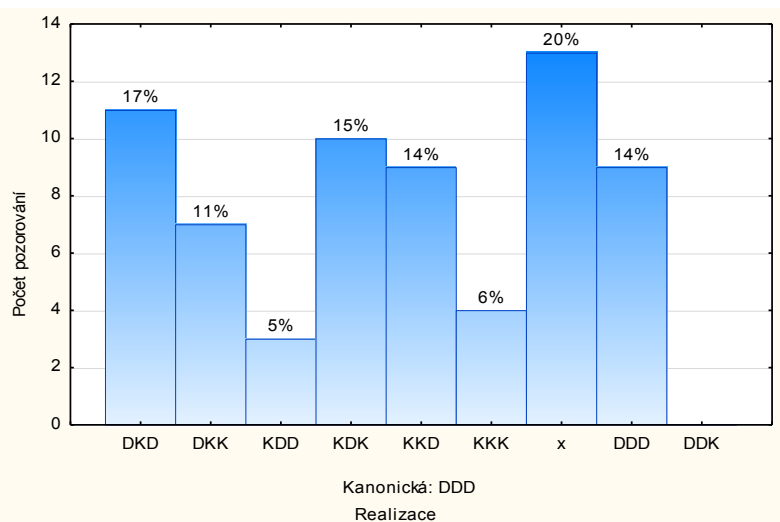
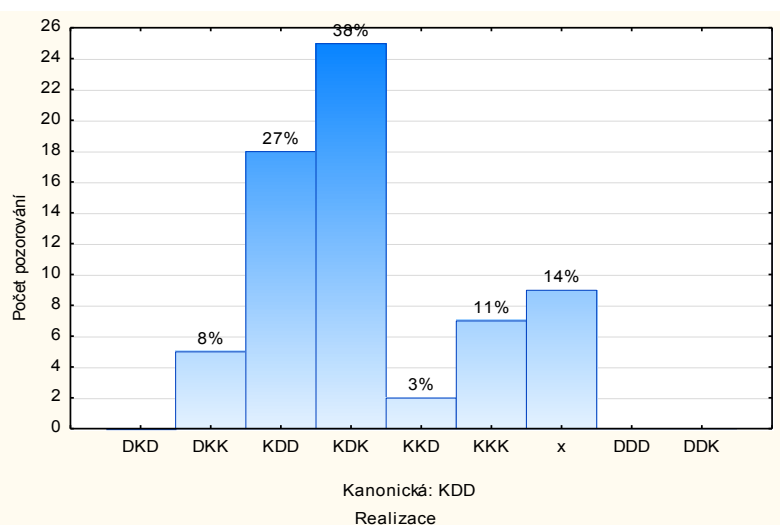
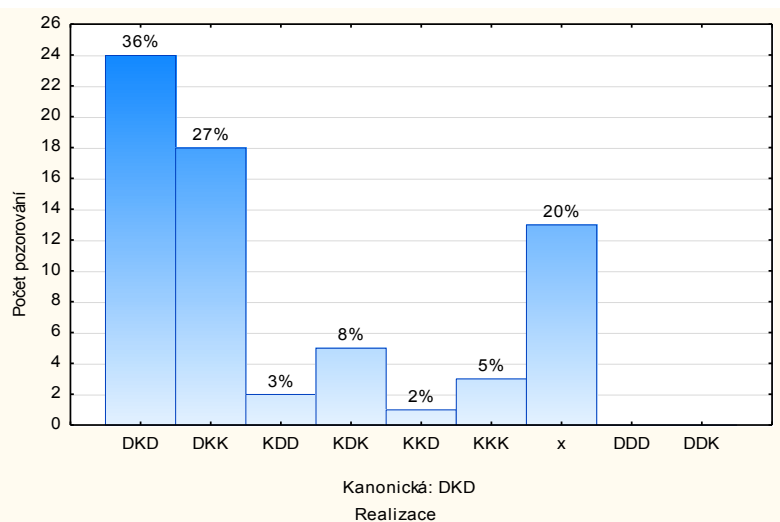
Ježkovi **spícímu** v botě, bylo všechno opravdu úplně jedno.

Příloha č. 3. Realizace typů 1–8 (grafické zobrazení s uvedením % hodnot).

V grafech je zobrazen také počet vyloučených případů (x). Pozn. Pořadí sloupců (typů) je vzhledem k automatickému řazení v programu Statistica odlišné od základního pořadí 1–8 užívaného v této práci.

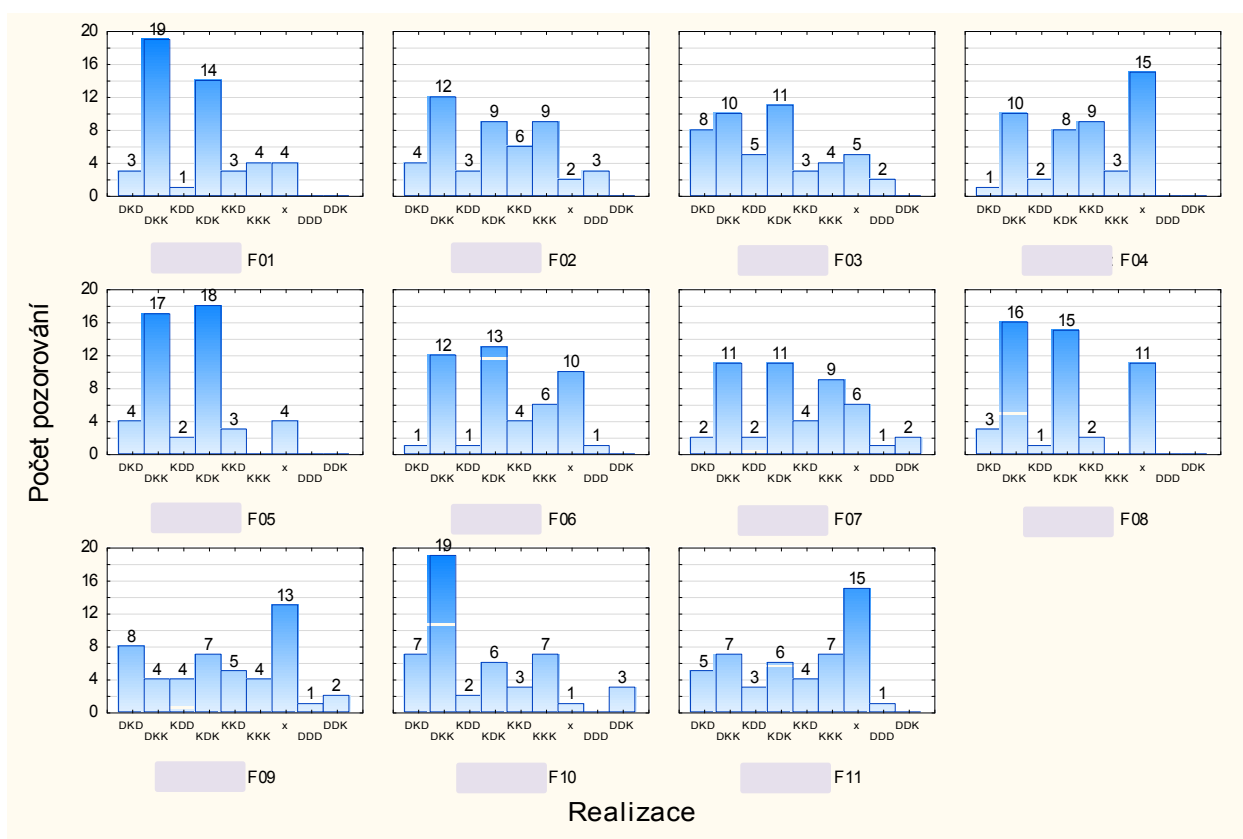

Příloha č. 4. Využití typů při produkci z hlediska mluvčích.

Mluvčí	KKK	DKK	KDK	KKD	DDK	DKD	KDD	DDD	Součet
F1	4	19	14	3	0	3	1	0	44
F2	9	12	9	6	0	4	3	3	46
F3	4	10	11	3	0	8	5	2	43
F4	0	13	8	9	0	1	2	0	33
F5	0	17	18	0	0	7	2	0	44
F6	6	12	13	4	0	1	1	1	38
F7	9	11	11	4	2	2	2	1	42
F8	0	16	15	2	0	3	1	0	37
F9	4	4	7	5	2	8	4	1	35
F10	7	19	6	3	3	7	2	0	47
F11	7	7	6	4	0	5	3	1	33
Celkem	50	140	118	43	7	49	26	9	442
%	11,3	31,7	26,7	9,7	1,6	11,1	5,9	2,0	100

Tab. Realizace: využití typů při produkci z hlediska mluvčích (absolutní hodnoty)

Graf: Realizace: využití typů při produkci pro jednotlivé mluvčí F1–F11 (absolutní hodnoty). V grafech je zobrazen také počet vyloučených případů (x). Pozn. Pořadí sloupců (typů) je vzhledem k automatickému řazení v programu Statistica odlišné od základního pořadí 1–8 užívaného v této práci.